چل حدیثی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم

یا

چل چرای ئیسلام

تألیف

ملا عبدالکریم

مدرسی مزگەوتی حاجی خان لە سولەیمانی

لەسەر ئەرکی دانەر لە چاپ دراوە

حەقی لە چاپ دانەوەی بۆ دانەرە

١٣٧٣هـ - ١٩٥٤م

چاپخانەی مەعارف * بەغدا

نرخی (١٠٠) فلسە

چل حدیثی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم

یا

چل چرای ئیسلام

تألیف

ملا عبدالکریم

مدرسی مزگەوتی حاجی خان لەسولەیمانی

لەسەر ئەرکی دانەر لە چاپ دراوە

حەقی لە چاپدانەوەی بو دانەرە

١٣٧٣ هـ — ١٩٥٤ م

چاپخانەی مەعارف * بەغدا

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله العليم الخلاق ، والصلاة والسلام على سيدنا محمد المتمم لمكارم الاخلاق ، وعلى آله وصحبه وكل من جاهد لنصر الدين والاتفاق .

لەپاش پیش کەش کردنی (حمد وثنا وصلاة وسلام) عەرزم ئەمەیە ، لەبەرئەمە کە حەزرەتی محمد ﷺ فەرمویەتی : هەر موسولمانی چل حدیث لە حدیثەکانی من لەبەربکا وە بیگەیێنی بە موسولمانان، شەفاعەتی بوئەکەم لە قیامەتدا ، وە دوبارە فەرمویەتی : خوای گەورە ناردومی بوئەوەی خوورەوشتی جوان لە دنیادا تەواو بکەم ، چل حدیثم لە حدیثەکانی خوورەووشت هەلبژارد و بەپێی ری‌وشوێن معنام بیان کردن ، وە تەفصیلم دان ، وە لەبەرئەوەی کە مەولانای جامی ـ خوا لێی خوش بێ ـ لەسەر هەر حدیثی لەوانە ، دو شعری فارسی داناوە ، منیش دووبارە دو شعرم بە زوبانی کوردی نوسی ، تا مندالانی موسولمان ، لەبەریان بکەن ، وە دلیان بە نوری معنای ئەو حدیثانە روناك ببیتەوە ، وە ئەم دەفتەرە موبارەکەم ناونایە (چل حدیثی پیغەمبەر ﷺ) یا (چل چرای اسلام) وعلى الله التوكل وبه الاعتصام .

حدیثی یەکەم

(خير الناس انفعهم للناس)

یعنی : چاکترینی ئادەمیزاد کەسیکە قازانجی زورتربی بوئادەمیزاد

بزانن : وەسیلەی قازانج گەیاندن بە ئادەمیزاد چوارشتە ، یەکەم لەش ، پیویستە انسانی موسولمان هەر خزمەتیکی بو بکونجی بەلەشی خوی لەگەل موسولمان بیکا ، وەکو خزمەت و دەرمان کردنی نەخوش ،

دەس گرتنی کوێر ، شارەزابی کردنی غریب ، آوونان هاوردن بو هاورری . دوهەم نفوذە، یعنی دە سەلات ، پیویستە لەسەر إنسان مادام پیاویکی قەرەوا و بە حورمەت بو هەول بدابە و شرف و حورمەتی خویە قازانج بکەیینی بە موسولمانان ئەگەر مظلومیک هاواری بو هاورد ، هەول بدا رزگاری بکا ، ئەگەر مستحق وەظیفەیەک تشبثی پی کرد ، اهتمام بکا لەسەر ئەو وەظیفەیەدای بەزرینی ، ئەگەر کاسبیکی بێدەس مایە پەنای پی هینا ، لەلای کەسیکی دەولەمەند دەس مایەی بو وەرگری ، هەروەها ... سەهەم مالە ، پیویستە انسان مادام سەروەتی هەبو ، پیشەکی هەرحقیکی شرعی لەسەرە ، بیدا بە مستحقان ، لەپاش ئەوە هەر محتاجیکی بەر چاوکەوت بەگویرەی توانای خوی مالی بو صرف بکا ، داخلی ئەمەیە ، صلەی رەحم و بخشش بە قوم و خویش ، چاکە لەگەل دراوسی ، سەربەرەشتی هەتیوان ، جیگە کردنەوەی غەریبان ، حورمەت گرتنی میوان ، دوروست کردنی مزگەوت و قوتابخانە و پرد و خەستەخانە ... چوارەم علمە ، پیویستە هەرکەس علمیکی دینی یا دنیایی بو ، بەبی دریغ و تقصیر نشانی بدا بە موسولمانان. بە تایبەتی بەوانە کە اهلی استمدادن ، دەرەجەوروتبەی ئادەمیزاد لای خوای گەورە بەپیی زوری قازانجیەتی. لەم بابەتانەوە کە بەیانمان کرد .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ایکە پرسی کە بهترین کس کیست
گویم ازقول بهترین کسان
بهترین کس کسی بود کە زخلق
بیش باشد بە خلق نفع رسان

منیش نوسیومە !

گەر ئەپرسی لەچاترینی بشر
کی یەلەم عالەما ، بەنصی خبر
چاترینی بشر کەسیکە کەوا
نفعی زورتر بدا بەنوعی بشر

حدیثی دوهەم

(العلم لا یحل منعه)

یعنی : دوروست نی یە منع کردنی علم لە خەلق .

بزانن : هیچ شتی نی یە لە دنیادا بەبی علم ری بکەوی ، بەعلم خوا ئەناسری ، بە علم ئادابی دین بەراستی جی بەجی ئەکری ، بە علم دوست و دوژمن لە یەک جیا ئەکرینەوە ، بە علم ئەسبابی یارمەتی دوست و مدافعەی دوژمن پەیدا ئەکری ، بە علم ژیانی دنیا و قیامەت دەست ئەخری ، بەکورتی : علم بنچینەی هەمو بەختیاری یێکە بویە خوای تەعالا و پیغەمبەر ﷺ لە (قرآن و حدیثا) زور تعریفی علمیان کردووە ، وە کومەلی ئادەمیزادیان لەسەرپەیدا کردنی علم هەلناوە حەزرەت ﷺ فەرمویەتی : (اطلبوا العلم ولو بالصین) یەعنی : بەدوای علم دا بگەرین و داوای بکەن بالە وولاتی چینیشدا دەس تان بکەوی ، هەندی لە تیگەیشتووان فەرمویانە : سەرچاوەی بەختیاری ئادەمیزاد حەوت شتە : عقل ، علم ، دین ، أدب ، بیستنی حق ، خوشەویستی ئادەمیزاد ، هەلگرتنی نارەحەتی لی یان ، وە علم سەرچاوەی هەمو ئەمانەیە ، جگە لە عقل کە سەرچاوەی علمە . بنا لە سەرئەمە هەرکەسی منعی اسبابی بەختیاری لە ئادەمیزاد بکا طبعـــا شایانی بەدبەختی ئەبەدی یە ، ئەوەندە هەیە لەبەرئەوەی کەعلم گەوهەریکی زور بەنرخە

پیویستە بەکەسی پیشان بدری کە اهلیت و ئامادەگی بی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ای گرانمایە مرد دانشور
کەترا علم و دین بود معلوم
مستعدرا ازان مشو مانع
مستحق را ازان مکن محروم

منیش نوسیومە :

هەرکەسی علمی خوی بلی بەغبی
عمر و علمی بە دەفعەیی تەلەفە
بو زەکی چاکە علمی تو ، بەمثل
قەترە بارانە ، ذهنی ئەو صەدەفە

حدیثی سەهەم

(لا یؤمن احدکم حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه)

یەعنی : هیچکەس لە ئیوە ئیمانی تەواونابی ، تا حەز نەکابو برای دینی خوی ، هەرشتی کە حەزی پیئەکا بو خوی .

ئەم حەدیثە یەکیکە لەو چوار حەدیثانە کە ئادابی چاکەیان تیاکوبوەتەوە .

مقصودی حەزرەت ﷺ لەم حەدیثە ئەمەیە ، هەمو موسولمانی لەگەل موسولمانانی تر ، ئەوپەرر دەرەجەی ئاسراوی بی تا کاروباری دنیا و قیامەت یان ریکوپیک بی ، لە واقعا مادام هە موسولمانی حالی وابو ئەوەی بو خوی حەزی پیکرد بو غەیری خویشی حەزی پیبکا طبعا هەرچی بوخوی حەزی پی نەکا بو غەیری خویشی حەزی

بی‌ناکا ، وە هەموکەس لە چاکە و خرابە دا وەکو خوی ئەزانی ، بناله حەرئەمە هەمیشە چاکەیان لەگەل ئەکاوەزەرەرو نارەحەتی‌یان لی لائەدا ، موسولمانی تریش کە ئەم طبیعەتەیان بو دەرکەوت ، ئەم کەسەیان خوش ئەوی و ئەوانیش طبیعەت‌یان چاکە ئەبی و هەموبان خەریکی یارمەتی یەکتر ئەبن ، بەرەنگیکە هەرکەس لە حیریکا دیارنەبی ، وەکو حازر بەشی بودائەنری ، وەهیچ کەس تەنها بەدوای مقصودی تایبەتی‌خوی‌دا ناگەرری ، کە موسولمانان حال‌یان وای لی‌هات بە بەختیاری دنیا و قیامەت ئەگەن .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

هـــەرکەسی را لقب مکن مؤمن
گرچـه از سعی جان وتن کاهد
تا نخواهـــد برادر خودرا
آنچـه ازبهر خویشتن خواهـد

منیش نوسیومه :

نی‌یـــە ئیمانی بی خلـل بوکـەس
گەرچی وەکە روحە بو هەموانسان
تانـەحبینی بو برای دینی
وەکـو بوخوی منافع و احسان

حدیثی چوارەم

(لا یشبـع المؤمن دونه جاره)

یەعنی : السانی موسولمان بەبی دراوسی‌ی تیرنابی .

مقصودی حەزرەت ﷺ لەم حدیثە شریفە هەل‌نانی موسولمانانە

بو حورمەت گرتن و چاودیری دراوسی کانیان ، چونکە دراوسی لەبەرئەوەکە نزیکی انسانە ، وەکو لە پەنای انسانا بیوایە ، وە بوکەسی کە شرفی بی زور شورەیی یە چاودیری کەسی نەکاکە لە پەنایابی ، زیاد لەمە دراوسی لەبەر نزیکی ئاگایان هەیە لە دراوسیی خویان . ئەگەر خواردەمەنی ییکی خوشیان بی مندالەکان یان ئاگادار ئەبن وە نفسی یان پیوە ئەبەسری ، لەصورەتیکا انسان یارمەتی یان نەداوبەشیان دانەنی ، زور نزیکە ئەوخواردەمەنی یەی ئەیخون بی بەنە خوشی و ناساغی لە لەشیانا ، دوبارە بی بەش کردنی دراوسی لەخیرات پیچەوانەی برایەتی اسلامی یە . لە (بخاری شریف) دا هەیە : زور دراوسی لە روژی قیامەت دا دراوسیی خوی ئەگری و ئەیبا بو خزمەتی خوا شکاتی لی ئەکا ، ئەلی : خوایە ! ئەم دراوسیی منە لە دنیادا دەرگای لەسەرمدا ئەخست وخیراتی خوی لی ئەگرتم .

بزانن : دراوسی ئەگەر کافربی تەنها حەقی دراوسی یەتی هەیە ، ئەگەر موسولمانیکی بیگانە بی حەقی دراوسی یەتی و موسولمانەتی هەیە ، ئەگەر خویش بی حەقی دراوسی یەتی و موسولمانەتی و خویشی هەیە .

حەزرەت ﷺ فەرمویەتی : ئەوەندە جبرائیل - سەلامی خوای لی بی - لەبابەتی دراوسیوە وەسیەتی بو کردم ، خەیالم ئەرریشت کە لەپاش مردن دراوسی لەمالی دراوسی میرات ئەبا .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

هەر کە در خطهٔ مسلمانی
باشداز نقد دین گرانمایه
نبود از فضل حق عجیب و غریب
بنشیند گرسنه همسایـــه

منیش نوسیومه :

اعتبارم نی‌یه به صـــدقی کـه‌سی
لی بدا لافی دین‌وعقـــل وکمال
له‌وبه سه‌رچی زمان به‌عیش وفرح
له‌دراوسی بـــه ئیش و ده‌ردووه‌بال

حدیثی پینجه‌م

(المستشار مؤتمن)

یه‌عنی : که‌سی ته‌گبیری پی کرا ئه‌وه به ئه‌مین‌دانراوه .

که‌وابی پیویسته له‌سه‌ر انسان له هه‌ر مه‌تله‌بیکا ته‌گبیری پی کرا به‌بی خه‌یانه‌ت هه‌رچی ئه‌زانی ده‌ری بپری، حق‌له‌کانی ته‌گبیر کردنا غه‌یبه‌ت دوروشته ، مثلا ئه‌گه‌ر که‌سی پرسی له‌تو حالی فلان که‌س چونه ؟ ئاخو بوئه‌وه ئه‌شی هاوری‌پی بکه‌م‌یانه ؟ وه تویش ئه‌ت‌زانی حالی خرابه ، پیویسته به‌یانی ئه‌وخرابی‌به‌ی بکه‌ی تائه‌وکابراکه ته‌گبیرت پی‌ئه‌کا خوی لی‌لادا ، حقیقتی ته‌گبیر ئه‌مه‌یه انسان هه‌روه‌ختی فرمانی هاته‌ری‌ی ، به‌رله ئه‌مه ده‌ستی پی‌بکا داوای ته‌گبیرو پرس‌وورابکا به خاوه‌ن عقل و تی‌گه‌یشتووه‌کان ، تا ئه‌وان هه‌ر ریگایی‌کیان به‌باش زانی ئه‌م که‌سه‌به‌و ریه‌دابروا ، وه هه‌رریگایی به خراپ بزانن خوی لی‌لادا . ته‌گبیر سبی سه‌رکه‌وتنی‌دین و دنیایه چونکه هه‌ر مه‌تله‌بیک کومه‌لی لی‌ی کولینه‌وه چاکه‌و خرابه‌ی ده‌رئه‌که‌وی ، وه‌ئه‌هلی ئه‌و مه‌تله‌به به چاوروشنی خه‌ریکی ئه‌و فرمانه ئه‌بن ، ته‌گبیر کردن له ئایینی اسلاما زور ئه‌همیه‌تی پی‌دراوه ، خوای تعالی ئه‌مری فه‌رمووه به‌پیغه‌مبه‌ر ﷺ که‌له کاروبارا پرس به‌هاوری کانی‌بکا وه له تعریفی پیغه‌مبه‌ر ﷺ و هاوری کانیانا فه‌رمویه‌تی : (وامرهم شوری بینهم) ، یه‌عنی فرمان‌یان له‌ناو خویانا

بە تەگبیرە . حەزرەت ﷺ زور موسولمانانی لەسەر تەگبیر کردن هەل ناوە مثلا فەرموبەتی : (الحزم ان تشاور ذا رأی ثم تطیعه) ، یەعنی بیری ساغ ئەوەیە لەکاروبارا تەگبیر بکەی بەکەسیکی خاوەن عقل ، لەپاشا چی بودانای بەگوی‌ی بکەی ، بەلام پیویستە ئەوکەسە تەگبیری پی‌ئەکری عاقل‌و دوست و ئەمین‌بی ، چونکە لە تەگبیر کردن بە انسانی بی‌عقل یا دوژمن یاناەمین لە زەرەر زیاتر هیچ پەیدانابی ، هەندی فەرمویانە : (المشورة محك الامانة) ، یەعنی ئەمینی خەلک لە تەگبیر پی کردنیان ئاشکرا ئەبی ، لە واقعا هەرکەس لە تەگبیرا خەیانەتی نەکرد ئەو کەسە بە راستی ئەمینە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

هرکه در مشورت امین نوشد
گرچه باشد امان روی زمین
چون نهان دارد آنچه مصلحت است
خائنش خوان بحکم دین امین

منیش نوسیومە :

اعتبارت نەبی ئەمینە کەسی
گەرچی مەشهوری عالەمە بە ئەمین
تا بەدل وەختی مەشوەرەت بی‌غەش
ری‌ی نەجاتت لەبونەکا تأمین

حدیثی شەشەم

(المجالس بالامانة)

یەعنی : جوانی‌و شرفی مجلس بە ئەمینی دانیشتووانی ئەومجلسەوەیە.

بەم مەعنا مجلس بەم شەرطە جوان و خاوەن شرفە کە دانیشتووەکانی لەسەر نهێنی یەکانی ناو خۆیان ئەمین بن وە ئاشکرای نەکەن ، بەلام ئەمە وەختێ وایە کەدانیشتووانی ئەو مجلسە خەریکی حەرام نەبن ، ئەگینا پێویستە هەرکەس بەنهێنی یەکانیان بزانی دەری بەری ، وە بۆ بەرهەلستی ئەو پیلانە تێبکوشی . مەقصودی حەزرەت ﷺ لەم حدیثەشریفە هەل نانی موسولمانانە لەسەر شاردنەوە و بەنهان کردنی نهێنی ، واقعا شاردنەوەی نهێنی زۆر صفتێکی بە ئەهمیەتە . بە شاردنەوەی نهێنی ناموس ئەپارێزری ، گیانو مال ئاگاداری ئەکرین ، کومەل بە یەکەوە ئەبەسرین ، زۆر کومەل بوون بە واسطەی پەنهان کردنی نهێنی خۆیان هێزیان گرتووە و بە ئامانجەکانیان گەیشتون بنالەسەر ئەمە پێویستە انسانی موسولمان پارێزگاری نهێنی یە چاکەکانی اسلام بکات ، ئەگینا ئەکەویتە تەنگ وچەلەمەوە ، ئەو وەختە سەرپەنجەی خۆی بە داخ و پەشیمانیەوە ئەگەزێت وە سودیشی نابێت ، بۆیە حەزرەت ﷺ فەرمویەتی: (استعینوا علی قضاء حوائجکم بالکتمان ، فان کل ذی نعمة محسود) ، یەعنی : کومەک پەیدا بکەن بۆ جێبەجی کردنی پێویستی یەکانتان بە پەنهان کردنی ئەو پێویستی یانە چونکە هەمو خاوەن نعمەتی بەخیلی پی ئەبری ، ئەگەر ئارەزوی خۆی لای هەموکەس دەربری وا ئەبی لە گەلیکیانەوە زیانی توش ئەبی . حەزرەتی علی - کرم الله وجهه - فەرمویەتی : (سرک اسیرک فان تکلمت به فانت اسیره) ، یەعنی : نهێنی دلت دیلتە ، کە ئاشکرات کرد ئەو وەختە تودیلی ئەوی و پێی گیرودە ئەبی . هەندێ لە تیگەیشتووان وتویانە : چاکترینی صفتەکانی ئادەمیزاد دو صفتە:

سخاوت بەماڵ لەری خێرو حق   بەخیلی بەمرۆ لەگەل هەموخەلق

دانایان فەرمویانە : بێهێزترینی ئادەمیزاد کەسێکە کە نەتوانێ نهێنیەکانی خۆی بپارێزێ ، وەبەهێزترینیان کەسێکە لەکاتی رق و کینەدا بەسەر طبیعەتی خۆیدا زاڵ بێ ، یەعنی لەوکاتەدا قسە و فرمانی ناباری لێ دەرنەکەوێ .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ای شده محرم مجالس راز
راز هر مجلسی امانت تست
مکن افشای راز هر مجلس
زانکه افشای آن خیانت تست

منیش نوسیومە :

سری مجلس ئەمانەتێکە وەها
حفظی ئەو حفظی ماڵ و جاه و سەرە
هەرکەسی سری خۆی بلێ بەم و بەو
توشی داخی دەرون و دەردی سەرە

حدیثی حەوتەم

(القناعة مال لا ینفد)

یەعنی : قەناعەت ماڵێکە نابڕێتەوە ! !

قەناعەت ئەمەیە ئنسان رازی بێ بەو ئەندازە خوای تعالی پێی ئەدا لە خواردن و خواردنەوە و جل و بەرگ و شتی تر ، وە دڵی خۆی نەبەستێ بە تەماع و ئارەزوی زیادەوە ، وە بەسەروەت و ماڵی خەلقیش دڵی ناڕەحەت نەبێ .

قەناعەت قازانجی دینی و دنیایی زورە ، قازانجی دینی ئەوەیە ئەوانەی کە بە بەشی خویان رازین وە هەولی تالان کردنی مالی خەلك نادەن لەروژی قیامەت دا توشی لیپرسینەوەی زور نابن ، چونکە مالی خەلکیان نەخواردووە ، وە جگەلەمەش خوا خیری زوریان بو ئەنوسی چونکە بەبەشی خویان دا کەوتون و صبریان کردووە ، قازانجی دنیاییشی ئەمەیە لە تەنگ‌وچەلەمەکانی ژیاندا خویان پی‌را ئەگیری وە ئەتوانن بژین و توشی سەر شورری و منەتی هەمو نا مەردیکە نابن ، بەلام ئەوانەی کە هەمیشە خویان فیری بەرگی جوانو خواردەمەنی خوش و جیگای رەحەت کردووە کە ناچار حەتی بیکیان بەمەراهات بەگورجی ئەروخین‌و جلەوی خویان لەدەست دەرئەچی .

بیداری : قەناعەت مەعنای وانی‌یە کە انسان هەول نەدا بو بەختیاری خوی ، وەلە سەر ذەلیل و هەژاری خوی بمینیتەوە ، چەندها ئایەتو حدیث هەن کە خەلق بانگ ئەکەن بو ئەوەی کاسبی بکەن وە ژیانیکی پرلە کامەرانی پیکەوە بنین ، مەبەس لەو ئایەت و حدیثانەی کە خەلق بو زهد و قەناعەت بانگ ئەکەن ئەوەیە انسان بە هەمو ریگاییکی راستو چەوتا هەلپە نەبا وە نەیەوی مالی خەلك زەوت بکاو بو خوی کوبکا- تەوە ، لەلابیکەوە یەکی بە اینتەلاجری لەلایەکی تریشەوە یەکیکی تر لەبرسا گیانی دەرچی ، بەشی زوری ئەو ئایەت و حدیثانەی کەداوای زهد و قەناعەت ئەکەن دەرهەق بە دەولەمەندەکانی قریش وەتراون کە بە سود و فایز و پیلانی شەیتانانە شانی عەرەبە رەش و روتەکانیان قورس کردبو ، ئەمریش لەجیاتی ئەوەی کە ئەو ئایەت و حدیثانە بو ئەودەولەمەندانە بخوینرینەوە کەبەفایز و غەش مالی موسولمانان ئەخون ،

داخی گرانم بەسەر ئەوانەدا ئەخوێنرێنەوە کە بەیانی تا ئێواری بەرەنجی شان و عەرەقی ناوچەوان هەول ئەدەن کەچی هەر لەمەینەت و دەردی سەری رزگار نابن ، وەوایان حالی ئەکری کە ئەبی هەتا ئەمرن لەسەر حالی خویان بمیننەوە ، وەهیچ هەول و تەقەلایەک نەدەن بو چاککردنی ئەوضاعی خویان .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

صاحب حرص راز خوان کرم
فیض و احسان نمی‌رسد هرگز
به قناعت گرای کان مالی است
که به پایان نمی رسد هرگز

منیش نوسیومە :

ئەهلی حرص و طمع بەروژ و بەشەو
وەکو دەرویشی دل پەریشانە
هەر قەناعەت بەکارە بو انسان
وسعتی حاله ، عزتی شانە

حدیثی هەشتەم

(الغنی الیأس مما فی ایدی الناس)

یەعنی : دەولەمەندی بی ئومیدیە لەوەی واله دەستی خەلقا .

بەم مەعنایە دەولەمەندی هەر ئەوەنییە انسان سەروەت و حورمەتی بی ، بەلکو دەولەمەندی راستی ئەمەیە انسان لە خویا ئەوەندە همەتی بەرز و طبیعەتی بلاو و عزەتی نەفسی بی ، ئومیدی بەمال و نعمەتی کەس نەبی وەئیشیکی وەهابو خوی سازبکا بی احتیاج بی

لەخەلق ، ئەرنا انسان بادەولەتەمەندیش بی کە طبیعەتی سوك بو وەچاوی لەخەلقەوە بوئەوەلەلات نرە .

حقیقەتی ئەم حدیثە شریفە هەموئادەمیزاد بانگک ئەکاو ژیانیکی مەردانە وگوزەرانیکی بەختیارانە ، وەئەم ئاموزگاری یە نیشان‌مان ئەدا هەروەکوانسان‌لەلەش وئەنداما لەهەموکەسی جیایە ، پیویست ئەکا ئەسبابی ژیان وگوزەرانیشی سەربەخو وجیابی ، چونکە خوائەم خەلقانەی بو ئەوە دورست نەکردوە بەبی پیویستی وناعیــلاجی ، خویان بکەن بەباری نارەحەتی لەسەر خەلقی تر . قانونی دنیا داوای ئەوە ئەکا هەرکەس بواسترا حەتی‌خوی هەول بدا لەریگایکی‌حلال وشەرافت دارەوە گوزەران پەیدابکا ، انسانی تەمەل‌لەناو ئادەمی‌زادا وە کومردو لەناوکومەلی زیندووا ، یا خود وەکو انسانیکی افلیج لەناوچەند انسانیکی‌جوان و پالەوان دادیاری‌ئەدا ، وە انسانی شرفی بی‌بەم رەنگە رازی نابی ، لقمانی حکیم بەکوررەکەی‌خوی‌فەرمووە : خوت‌بپاریزەلە داوا کردنی شت لەخەلق ، داوا کردن دودەردی هەیە ، یەکەم ئەمە کەئابرروی انسانی پی ئەرروا ، دوهەم ئەمەیەبەسوکی تەماشا ئەکری ، هەندی حکاووتریانە احتیــاجیت بەهــەر کەس بی ئەبی بەدیلی وەلەهەرکەس‌بی‌احتیاج بی ئەبی بەهاوچەشن وهاودەمی لەعەرەبیکیان پرسی دەردی بی دەرمان چی‌یە ؟ ووتی : (حاجة الکریم الی اللئیم) ، یەعنی : احتیاجی کەوتنی پیاوی بەحورمەت وناموس بولای پیاوی نامەرد ، چونکە ئەگەر احتیــاجی‌بەکەت جی‌بەجی مکا ئەتکا بەبەندەی خوی ، ئەرنا بەسوکی ئەت گیرریتەوە ، لەبەر ئەمانەیە حەزرەت صلی اللە علیە وسلم فەرمویەتی : (لأن یأخذ أحدکم حبلە

خیآتی بحزمة الحطب علی ظهره فیبیعها فیکف الله به وجهه ، خیر له من أن یسأل الناس اعطوه أو منعوه) ، بەمنی قەسەم بەخوا ، یەکی لەئیوە گوریسەکەی هەلگری وکولی دار بەپشتی خوی بینیوبیفروشیو بو گوزەرانی خیزانەکەی صەرفی بکاو ئابرروی خوی پی بپاریزی چاکترە بوی لەوە کەداوای شت لەخەلق بکا چەبیدەنی چەنەیدەنی .

بیداری : ئەیخوشەویستەکان ! لەم تفصیلەوە گومان نەبەن کەوابو خویندن بیسودە ، وەچاک وایە خەریکی کاسبی بین ، بوچی ؟ چونکە خویندن خوی کاسبییکە لەهەموکاسبییک بەئەهمیەتتر وقازانجی زیاترە ، ئیشی دنیاودین پیویستی بەعلم هەیە وەبەبی علم ومعارف هیچ میللەتی تەسەرکەوتنی دین نە دنیای دەست ناکەوی ، ئەگەر شیوەی کاسبی وەکو ئادەمیزادیکە وابی ، علم لەوئادەمیزادەدا وەکوروناکی چاوان یاهیزی گیان وایە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

گردلت‌را توانگری باید
کەتوانگردلی نیکو هنریست
بازکش دست همت از چیزی
کەبەدست تصرف دیگریست

منیش نوسیومە :

مالودەولەت نەسەروەتە نە لباس
نەعەمارەت نە قەیسەری نەئەساس
ئەمەیە دەولەتت ئەگەر مەردی
بی رجا بی لەجاه ونعمەتی ناس

حدیثی نوهەم

(لیس الغنی عن کثرة العرض ، انما الغنی غنی النفس)

یەعنی : دەولەمەندی بەزوری شتومەک نی یە ، بەلکو دەولەمەندی تەنهائەوەیەدلت دەولەمەندبی .

چونکە مەعنای ئەم حدیثە لەحدیثی پیشو جیاوازنی یە ، نوسینەر هیچ تفصیلاتیکان بەپیویست نەزانی .

مەولانای جامی فەرموویەتی :

نەتوانگر کسي بود کەبەمال
کارپردازوچارەساز بود
آن بود کزشهودفضل خدای
اززرو مال بی نیاز بود

منیش نوسیومە :

دەولەمەندی ئەوەنی یەکە بەبار
هەل بریژی مەتاع و ، زەرربەطبق
دەولەمەندی لەسەر حدیثی صحیح
نفسی شادودلی گوشادە ، بەحق

حدیثی دوەهەم

(یشیب ابن آدم ویشب فیه خصلتان الحرص وطول الامل)

ئەمە روایەتی حدیثە بەمەعنا ، اصلی لفظي حدیثە کەوەکولەبخاری شریفا روایەت کراوە لەانسی کورری مالکەوە - خوای لی رازی بی -

ئەمەیە : (یکبر ابن آدم و یکبر معه خصلتان الحرص وطول الامل) .
یەعنی : ئادەمیزاد بەتەمەن پیرئەبی ، بەلام دوخو لەگەلیا جوان
ئەبنەوە ، یەکەم تەماع دوەهەم دریژی ئومید ، تەماع یەعنی ذوری
حەزوئارەزو لەدەولەمەندی وپایە بەرزی ، ئەم خووە زور خراپو
ناشیرینە ، وە بنچینەکەی لەسەر نارەزایی یە بە بەشی خوا ، ئەرنا
ئەگەر انسان بەبەشی خوا رازی بی هەولی ناشەرعی و لەئەندازە بەدەر
نادا ، کە انسان لەسەر ئەم خووە مایەوە حالی وای لی دی ، لەهەر
ریگایێکەوە دەولەمەندی و پایەی بەرزی دەس کەوی هەرچەند خلافی
شەرع و شرف و انسانیتیش بی قەبولی ئەکا ، ئەم هەمو فرمانی بیمەعنایە
کەهەن وەکو دزی ، جەردەیی ، کوشتن ، خواردنی سودوبەرتیل ،
وەرگرتنی وەظیفەی سوك و بیقابلەت ، زوریان لەتەماعەوە پەیدا ئەبن ،
تیکەیشتووان لیکیان داوەتەوە انسانی تەماع کار تا لەدنیادا بی هەمیشە
نارەحەتە ، وەئاخری بەدەردی خراپ ئەرروا وەهەرگیز دلی تیرنابی ،
بویە حەزرەت صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی : (إیاکم والطمع فانه
الفقر الحاضر) یەعنی : خوتان بپاریزن لەتەماع چونکە بەراستی تەماع
هەژاری هەمیشەییە ، بەم مەعنا کەسی تەماع کاربی باماڵی دنیایشی
ببی ئەوە لەبەر ئەوحالەتی خویە تاماوە هاوملی هەژارییە وەقەت دلی
تیرنابی . ئەهلی عقل ووتویانە : کەسی بیەوی لە دنیادا بە ئازادی بژی
ریگای تەماع نەداتو دلی خوی ، لە اسکندریان پرسی خوشیو ناخوشی
دنیا بەچی ئەبی ؟ لەجوابا ووتی خوشی دنیا بە قەناعەت و ناخوشی دنیا
بە تەماع کارییە . هەندی کەس ووتویانە ، بەندە لەدنیادا سەجورە :
بەندەی (رق) ، بەندەی ئارەزو ، بەندەی تەماع : بەندەی (رق)

ئەو کەسە یا دبلی شەررە یا لەنەتەوەی دیلە وە کردبن و فروشتنی بە سەرادیت . بەندەی ئارەزو کەسێکە ئەوەندە خزمەتکاری ئارەزوی خوی بی حەزی لەهەرچی کرد بو بەجی‌هینانی ئەوشتە خوی سوکو ذەلیل و بی‌شرف ئەکات . بەندەی تەماع کەسێکە لەهەرلایی تەماعیکی چاوپی کەوت بو ئەو تەماعە گیانی خوی ئەخاتە خەتەرەوە ، وە خوی لەناوئەبا . زیانی تەماع ئەوە ندەزورە انسان ئەتوانی بلی‌لەو روژەوە دنیاهەیە تائیستا هەر نارەحەتی‌یێک روی داوە دەسی تەماعی تیابووە . دریژی ئومید ئەوەیە انسان ئەوەندە لە تأثیری قدرەتی خوا بی‌ئاگابی ، لەسەر هەرشتی کەئارەزوی کرد خەیالی دور ودریژ بکا . مثلا هەرلە ئیستاوە بورابواردن وخوشی چەندسالی‌تر دەس بکا بەخەم خواردن ، وە یا لەترسی هەزاری حقوقی شرعی بگریت ونەیدا وەیابە ئومیدی ئەمە لەپاش چەندسال‌روتبەیێکی دەس بکەوی ئیستا خوی توشی خلاف شەرع وبی شرفی بکا . ئاگاداربن ! تەماع ودریژی ئومید لەئیشی چاکەدا بەختیاری‌یێکی تەواوە ، پیویستە انسان هەرگیز کول نەدا لەفیربونی‌علم ومعارف وریکخستنی قازانجی دینی ودنیایی موسولمانان‌دا ، بەجەشنی کەموافقی شەریعەت‌بی ، پیویستە لەروژەکانی استراحت‌دا انسان خەریکی یەکخستنی موسولمانان ونەهیشتنی ناکوکی ودودلی‌بی‌لە ناویانا ، وەهەول بدا بوئامادە کردنی ئەسبابی بەرهەلستی دوژمن تەوەك لەکانی‌خەتەردا زال بی‌بەسەرمانا ، وە بوئەوەی لەکانی‌فرصت‌دا موسولمانان سەرکەون .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

آدمی زادە پیری افزاید

هرزمان دربنای عمر خلل

لیک دروی جوان شود دوصفت
حرص در جمع مال وطول أمل

منیش نوسیومه :

پیر ئەبێ ئادەمی بەعمرو مزاج
پرر ئەبێ ئالی لەدەردوخلـل
هێندە بەدبەختە جوان ئەبێتولەوا
صفەتی پیسی حرص وطولی أمل

حدیثی یازدەهەم

(من لا یرحم الناس لا یرحمه الله)

یەعنی: کەسی رەحم بەخلق نەکا ، خوای تەعالایش رەحم بەونانکا .
ئەم حدیثە شریفە هەموئادەمیزاد هەل ئەنی لەسەر رەحم کردن بەهاوچەشنی خویان ، تاخوایش رەحم بەوان بکا ، چونکە انسان کەبەتوندی ورق و کینە لەگەل خەلقا جولابەوە ، دلی رەش ئەبێتەوە وە دوەای شەررنەکەویتەشوینی بوەدەرگای ئەسبابی چاکەی لی ئەبەسری ، کەوای پی هات ئەبێ بە مستحق غضبی خوا ، ئەگەر ماوەییکیش وازی لی بینی ئاخری هەرغضبی لی ئەگرێ ، وەکو بیشینان ووتویانە : « خوا دیر گیرە وسەخت گیرا » .

بزانن : هەرچەند بیوبستە انسان لەگەل هەمو کەسیکا بەرەحم بی ، بەلام لەدمرەجەکانی رەحم دافەرق هەیە ، ئاشکرایە رەحم کردن بەانسانی ضعیف و داوما یاغەریب ، یاخزم وکەس وکار . یاکەسیکی لیقەوماوی

نەجیب ، یا کەسی قـازانجی بوخەلق بوبی ، لەخاتی تربیەویست ترە - رەحم و ناسیاری بەهیز ترین ئەسبابی رزگار بونە وە توندی وروترشي بەهیز ترین ئەسبابی نائومیدی یە ، زور کاری نارەحەت بەخوشی جی بەجی بووە ، وە زور کاری رەحەت و ئومیدی چەندساله بەواسطەی دوقسەی خراپ ودو جولانەوەی نامناسبەوە لەدەس دەرچووە بویە حەزرەت ﷺ فەرمویەتی : (من اوتی حظه من الرفق فقد اوتی حظه من الدنیا والآخرة) ، یەعنی کەسی بەشی خوی لەنەرمی و روخوشی پی درابی ئەوە بەشي خوی لەدنیا وقیـامەت پی دراوە ، حەزرەتی معاویەفەرمویەتی : سەرم سورر ئەمینی لەکەسیک بەتوندی و توررەیی خـەریکی فرمانی بی کەجی لەدەسەلاتیشیابی بەخوشی جی بەجی ی بکا ، هـەندی لەحکما فەرمویانە : دەستی نەرمی بەری سەلامـەتی ئەچنیتەوە ، دەستی توندی وتوررەییش داری پەشیمانی دائەچەقینی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

رحم کن رحم زانکه بررخ تو
در رحمت جز ازتو نکشاید
تاتو بر دیگران نبخشایی
ارحم الراحمین نبخشایـد

منیش نوسیومه :

تاحەیاتت هـەیە رەحم کە بەخەلق
بەقسـەی خوش وصەرفی نان ودرەم

تو کە رەحمت نەبی ، خودا ناکا

لەحەقی تو ، نەرەحمـەت ونەکرم

حدیثی دوازدەهەم

(من لم یشکر الناس لم یشکر الله)

یەعنی : کەسی خوی وابی سوپاسی نعمەتی ئادەمیزاد نەکا ، ئەوە سوپاسی نعمەتی خوایش ناکا .

سوپاس ئەمەیە انسان دان بنی بەنعمەتی خاوەن نعمەتا ، وە لە ئەندازەی خویا بەزوبان تعریفی بکا ، وە حقوقی ونا را بگری ، انسان کە طبیعەتی پیـاوانەو ئەخلاقی مەردانەبو ، هەرکەس چاکەیکی لەگەل کرد لەپیش چاویارای ئەگری ، وە سوپاسی ئەوکە دەئەکا ، وەکەحالی لەگەل ئادەمیزادا وای بیهات چاکتر سوپاسی نعمەتی خوایش ئەکات ، بەلام ئەگەر طبیعـەتی سپلەبو هەروەکو حقوقی ئادەمیزاد ئەشاریتەوە بەگویرەی سوکی طبیعەتی خوی سوپاسی خوایش ناکا ، چونکە هەرخوییک لەدەرونی انسانا دامەزرا دەربارەی هـەموکەس نیشانەی دەرئەکەوی .

سوپاسی نعمەت زورجوانە، پیویستە کەتا نعمەتی نعمەت دەر زیاتربی لەبەرابەریەوە سوپاسی انسانیش زیاتربی ، بویە پیویستە لەپیش هەمو کەسیکدا انسان سوپاسی نعمەتی خوا بکا ، چونکە هـەمو نعمەتیک بەری ئارەزو وهیزی ئەوە . لەپاش سوپاسی نعمەتی خوا پیویستە انسان سوپاسی نعمەتی باوک ودایك بکا ، چونکە لەخوا بەولاوە لەهـەموکەس حقوقیان زورترە ، بویە خوا لەقرآنا فەرمویەتی :

(ان اشكرلي ولوالديك)، يەعنی سوپاسی نعمەتی من وباوك وذایكت بكە ،
ئەمجار سوپاسی ماموستایەك كەعلم ومعارف پیشان بدا ، وە انسان
لەتاریكی نەزانی دینی ودنیایی بخاتە رونا كی زانست وبەختیاری یەوە .
ئەمجار سوپاسی حا كمی عادل كەمایەی استراحەتی میللەتە ، ئەمجار سوپاسی
نیشتمان ودانیشتوانی نیشتمان ، هەروەكو نیشتمان بووە بەبیشكەی
پەروەردە بون ، ودانیشتووانی نیشتمان بوون بەواسطەی ژیانی تو
هەر وەها پیویستە توش بوئاوەدانی نیشتمان وقازانج گەیاندن
بەدانیشتووانی هەول بدەی ، تالەپاش مردنی خوت اولادو فامیلت
لەنیشتمانا بەختیاری دینی ودنیای یەوە بژین .

بیدرای : سوپاسی نعمەتی ئادەمیزاد ئەبی لەئەندازەیێكا بی
شریعەت قەبولی بكا ، ئەنا ئەبی بەدرو ودوریی ومنافق، لەدنیادا كەسی
استحقاقی سوپاسی نعمەتی هەیە ، كەلەسەر نعمەتەكەی منەت دانەنی ،
ئەنا اعتبار وقەدری ئەكەوی ، وەكو هەندی لەحكما فەرمویانە :
(من من بمعروفه سقط شكره ، ومن اعجب بعمله حبط اجره) یەعنی :
كەسی لەسەر نعمەتی خوی منەت دانی حق سوپاسی نامینی وە كەسی
بەكردەوەی چاكەی خوی بایی بی ، خیری بو نانوسری .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

بتو نعمت زدست هر كه رسد
تەبیدان شكر كوی پای
كی بشكر خدا قیام كند
تارك شكر بندگان خدای

منیش نوسیومە :

هەرکەسی نعمەتی بەنو دابی
لای باشایە شیتە ، دانایە
گەر نەکەی شکری نعمەتی ، ناکەی
شکری خالق کە ناشکوتە نهایە

حدیثی سیازدەهەم

(انه اللّه یحب السهل الطلق)

یەعنی : بەراستی خوا انسانی طبیعەت نەرم و روخوشی خوش ئەوی .

ئاشکرایە هەرکەس روی خوش بی ئەرکەسە نیشانەی بەختیاری بەناوچاوانیەوەیە ، قسەییکی کوردي یەئەلی : انسانی روخوش مژدەی بەهەشتی پییە ، انسانی روترش دەنگ وباسی جهنم ! انسان کەروی خوش بو هەرکەس چاوی پی بکەوی دلی خوش ئەبی ، وە هەرکەس احتیاجی بیکی پی‌ی بی ئەتوانی پی‌ی بلی ، وە ئەگەر لەئەهلی علم و معارف بی قازانجی لی ئەکری ، بەپیچەوانە شەوە انسانی روترش یاقازانجی بوکەس نابی ، یائەگەر قازانجی بی بەتالی روی بەتالی ئەکانەوە ، وەکو ووتویانە سرکەی روخوش لەحەلوای روترش خوشترە .

لەئاینی اسلامدا روخوشی زور مهمە ، وە قسەی خوش بەصدقە دانراوە ، لە واقعا انسان ئەگەر مالیشی نەبی پیدا بەخەلق مادام بەروخوشی لەگەلیان بجولیتەوە وجوابیان بدانەدە وەکو مالی پیدابێ

وایە ، بویە حەزرەت ﷺ فەرمویەتی : (انکم لا تسعون الناس باموالکم ، ولکن یسعهم منکم بسط الوجه وحسن الخلق) یەعنی : ئیوە نا توانن مال وسەروەتتان گەیینن بەهەمو کەسێکا ، بەلام ئەتوانن روخوشی وخوش خویی‌تان بگەیینن پیایانا ، یەعنی مال تان بەشی هەمو ئادەمیزاد ناکا بەلام خوی خوش بەشی هەمویان ئەکا ، چونکە انسان ئەتوانی بەروخوشی لەگەل هەمو ئادەمیزادا بجولیتەوە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

تاخدادوست داردت، باخلق
یک‌دل ویک‌زبان ویک‌روباش
شاد طبع وشگفته خاطر زی
نرم خوی وگشاده ابروباش

منیش نوسیومە :

گەربەدل طالبی نەجاتی برا
یەک‌دل‌ویەکی زوبان‌ویەک رو بە
سالم‌وخوش کلام‌وخوش مشرب
دائما میهرەبان وگول رو بە

حدیثی چواردەهەم

(اطلبوا الخیر عند حسان الوجوه)

یەعنی : داوای چاکەوقازانجی دینی ودنیایی بکەن لەلای ئەو کەسانەی کەرویان جوانە ، چونکە رەنگ وخومناسبەیان بەیەکەوە هەیە ، کەانسان رەنگی جوان بو ، زور نزیکە خو وطبیعەتیشی نەرم وپیاوانە بی ،

وەلەگەل لی قەوماو وداماوانا یارمەتی وپیاوەتی بی ، یاخود مقصود لەروجوانی دەرون گوشادی وروخوشبەلەکانیکا کەسی داوای چاکەی لی بکا ، بنا لەسەر ئەمە مەعنای حدیثە کە وایە داوای چاکە بکەن لەکەسی کەروی خوش بی ، چونکا مادام انسان لەوکاتانەدا ارو خوش بی یافرمانی انسان ریک ئەخات وەیابە قسەی شیرین وبەأدب جوابی ئەداتەوە .

بیدرای : مقصود لەداوا کردنی چاکە ئەوەنیە انسان وەکو سوالکەر بچیتەلای روخوشان ، وە داوای شتیان لی بکا ، بەلکو مقصودی حەزرەت ﷺ ئەوەیە انسان کەئارەزوی لەنی گەیشتن و بی گەیشتن ، وەیالە پەیدا کردنی دەس مایەبو بوکاسبی ، وە یاویستی لەتەنگ وچەلەمە ونارەحەتی ییکە رزگاری بی لەهەمو ئەمانە دا تا بوی دەس بدا ، بەنابەریتە بەر انسانی روخوش وطبیعەت مەردانە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

مردری خوب روی منزل گیر
چون بی حاجتی بیروز آبی
تا ازان بیشتر کەحاجت تست
دهد ، از دیدنش بیاسایی

منیش نوسیومە :

هەردەمی توشی علی هاتی
دەردی دنیا بی ، یامضرتی دین
بودەوا هەر بە نابە روخوشبە
گەر طبیبیش نەبی حبیبە یقین

حدیثی یازدەهەم

(الكلمة الطیبة صدقة)

یەعنی : قسەی خوش صدقەیە .

چونکە مقصود لەصدقە دل خوش کردن وبەهێز کردنی برایەتی بە لەگەل موسولمانانا ، کەواتە دیاری یە هەروەکو انسان بەخششی بی لەگەل موسولمانانا ناسیاری لەناویانا پەیدائەبی ، بەقسەی خوشیش عەینی مقصود دیتەجی ، سەرەرای ئەمەش بنا لەسەر ظاهری احادیث صدقە تەنها ئەمەنی یە انسان پارەوشت وەمەک بدا بەخەلق ، بەلکو هەرچاکەی بی لەگەل هەر مستحقی بکا ئەوە صدقەیە ، کەوابو ئەگەر وورد ببینەوە ئەزانین لابردنی نارەحەتی ـ وەکو بەردودار دررک و . و . و ... ـ لەسەرە ریگە صدقەیە ، کومەکی لیقەوماوان صدقەیە . نکابو رزگار کردنی داماوان صدقەیە . چونەلای نەخوش صدقەیە . دل خوشی دانەوەی انسانی خەمبار صدقەیە ، شوین کەوتنی جنازە صدقەیە ، شارەزایی کردنی انسانی نەشارەزا صدقەیە قسەی خوش صدقەیە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

سخن نرم گوی باسائل

گرزمالش نمی دهی صدقه

زانکه در روی أهل حاجت هست

قول خوش از مقوله صدقه

منیش نوسیومە :

دلی حوالـەکەر بە ئاگری محنەت
پڕ لەئیش وخروش ودەرد وکولە
نعمەتت گەرنی یە قسـەی شیرین
صـدقەی شرعی یەو بەرانی دلە

حدیثی شازدەهەم

(السماح رباح)

یەعنی : سخاوەت وبەخشش مایەی قازانجە بوخاوەنەکەی .
ولقطا انسانی خاوەن بەخشش لەدنیاوقیامەتا قازانجی پێ ئەگا ،قازانجە دنیایی یەکەی ئەمەیە یەکەم انسانی سخی ناوبانگی چاکەی ئەڕروا بەدنیادا ، کەروی کردە هەرجیگابی بەحورمەت تەماشای ئەکری ، ئاشکرایە ژیان بوانسانی بەناموس ئەویەلەگەل حورمەتا بی ، انسان کە شرف وحورمەتی نەبو مردنی چاکترە ، دوهەم انسانی خاوەنی بەخشش هەر وەختی توشی نارەحەتی یێک هات بەواسطەی انسانیەتی خویەوە هەموکەس دەستی ئەگری ویارمەتی ئەدا ، سەهەم بەخششی بەهەرکەس دابی ئەوکەسەئەو پیاوەتی یەی ئەوی لەبەرچاو ئەبی وەکو مشهورە : «انسان بەندەی احسانە» .چوارەم تجربە کراوە پیاوی خاوەن بەخشش هەردەم لەمەندی یێکی بێ بەرەحەتی ئەی خوا وەئەبی بەمایەی حەسانەوەی. بەلام انسانی رژدومرك وچاو چنوك رەحەتی لەمالی خوی نابینی بەهەر رەنگی بی خوادوژمنیکی وای بوتایەنئەکا گوزەرانی لی تال بکا ،

حتی ئەولاد وخیزانی خوی لی ئەبن بە دوژمن . پینجەم انسان کەبە بەخشش بوهەر گری‌یکی هاتەری زوبوی ئەکریتەوە . قازانجە دینی‌یەکەشی ئەمەیەخوای تەعالی فەرمویەتی : مثالی ئەومالەکە موسولمان لەری‌ی خوادا صرفی ئەکەن وەکودانەییکە کەجوتیاری لەزەوی‌ییکا بیچینی وەئەو دەنکەحەوت چلی لی‌سەوز بی‌وەلەهەر چلی گولی وەلەهەر گولی سەد دەنک پەیدا بی : کەبەم حسابە لەهەر دەنکی حەوت سەد دەنک دیتە بەرهەم . خولاصە جزای چاکە لەقیامەتدا تاحەوت صەد چەندانەی لەریدا هەیە ، وەبو هەرکەسی کەخوا ئارەزوی‌لی بی‌لەو ئەندازەیش زیاد ئەکات .

بیدارین : مادام کەخوای تەعالا مثـالی چاکەی بەتووی جوتیار هینایەوە دەر ئەکەوی هەروەکو لەفلاحەتـاتاتوو چاکترو جوتیـار ووریاتر و جیگە جوتە کەباشتربی زورتر قازانجی ئەبی ، هـەر والە احسانیشدا تائەوشتـەکە ئەبەخشری بەسودتر وئەو کەسەی‌ی ئەدری محتاج تروئەو کەسە خیرەکە ئەکانیازی پاکتربی ، جزای زور ترە ، دەرەجاتی جزالەم خصوصانەوەتفاوت ئەکا ، کەوابو هەرکەس بەخشش بکا پیویستە لەم خصوصانەوە زورسەرنج بدا .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

سود اگربایدت زمایەی‌خویش
دست بخشش گشاوبخشایش
سودت اکنون ستایش فردا
درجوار خـدای آسایش

منیش نوسیومه :

تاجری طالبی حقیقت بی
پی‌ی بلین راء ورگعی سودی حلال
یه‌کث به‌حه‌وسه‌ن بدا له‌دنیادا
له‌قیامه‌ت‌وه‌ری گری به‌کال

حدیثی حه‌قده‌هه‌م

(تهادوا تحابوا)

یه‌عنی: دیاری بویه کتربه‌رن ، خوشه‌ویستی تان له‌ناوا په‌یدا ئه‌بی .

ئاشکرایه انسان دیاری بوهه‌رکه‌س به‌ری ، خوشه‌ویستی‌یان له‌ناوا په‌یدا ئه‌بی .

ئاشکرایه انسان‌دیاری بو هه‌رکه‌س به‌ری‌به‌ئومیدی‌خوشه ویستی و ناسیاری ، سود ئه‌به‌خشی . ئه‌گه‌ر دیاری بو دوژمن به‌ری ، دلی له دوژمنایه‌تی‌به‌شیمان ئه‌بیته‌وه ، وه‌ئاماده ئه‌بی بو ناسیاری‌ودوستایه‌تی ، وه ئه‌گه‌ر بو که‌سیکی دوستی به‌ری خوشه‌ویستی ودوستی‌یان تازه ئه‌بیته‌وه وه به‌هیز ئه‌بی .

مه‌ولانای جامی فه‌رمویه‌تی :

دوستی مغزو پوست دشمنی است
تاکی از مغز سوی پوست شوی
به‌هدایا کنند دادوستد
تابهم زان وسیله دوست شوی

منیش نوسیومە :

نعمەتی گەربی لەدنیـادا
دوستی ئەهلی رشـــدوتقوایە
دوستی وەکت بناو هدیە اساس
دیدەنی دوست وەکوچرا وایە

حدیثی هەژدەهەم

(آفة السماح المن)

یەعنی : دەردی سەخاوەت وبەخشش منەت دانانە لەسەر ئەوکەسە نعمەتەکەی پێ ئەدری . واقعا انسان کە لەسەر نعمەتی خوی منەتی دانا لەدنیا وقیامەت تاجزای ئەفەوتی ، چونکە انسانی عاوەز نعمت وەختی بەحورمەت تەماشای ئەکری کەباسی نعمەتەکەی خوی نەکا وەگابرروی نعمت پێدراوە کانرابگری ، ئەرنا نعمەت بەهەرکەسی بدا وەلەناو خەلقاباسی بکا ، ئەوە چەجای ئەوە ئەو کەسە جەزای بەخیر بداتەوە ، وە سوپاسی نعمەتەکەی بکا بەدل ئەبێ بەدوژمنی وە وەختی جەزای قیامەتی دەست ئەکەوی کەهەرچی ئەبەخشی بەنیازی رەزای خوابێ وە لەسەر نعمەتەکەیش منەت دانەنێ ، ئەرنابە منەت دانان وئازاردانی هەژاران خیرەکەی بەتال ئەبێتەوە ، وە سودی نامینێ ، بەگویرەی قرآنی شریف انسان ئەگەرقسەی خوش لەگەل هەژاران ولی قەوملوان بکا ، بەصدقە بوی ئەژمیردری .

بەلام صدقەیەکێ کەمنەتی لەسەردانی بێ سودە وەبەگوناه بوی ئەنوسری ، ئەم حدیثە شریفە بەشیکە لەحدیثیکی دریژ کەمەعناکەی

ئەمەیە : دەردی زیرەکی وفصیحی زوبان دریژییە لەسەر هاوریێان ، دەردی ئازایی ظلم وزور کردنە ، دەردی بەخشش منەت دانانە ، دەردی جوانی خوبەباش زانینە ، دردی عبادەت تەمەلییە ، دەردی قسەدرو کردنە، دەردی علم لەیاد بردنەوەیە ، دەردی حلم وحەوسەلە پەلە کردن و خورانە گرتنە ، دەردی شرف وپیاوەتی ، خولی بایی بونە ، دەردی سخاوەت اسراف کردنە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

کی بەنعمت کسی شود دل گرم
چون زمنت کنند دم سردی
غیر باد خزان منت نیست
آفت روضـــۀ جوانمردی

منیش نوسیومە :

ئەهلی بەخشش کەئەهلی منت بو
بافریدی زمانە بی ء خرفە
لەبەرەو منتــەی بەئەسری خــوا
ئەجر ومالی بەدەفعــەیی تلفە

حدیثی نوزدەهەم

(البلاء موکل بالمنطق)

یەعنی : نارەحەتی بەسراوە بەقسەوە .

یزانن: قسەکردن بوانسان واسطەی ئامیاری وئاشنایی ویاری پەیدانی

ئادە میزادە ، قسە ئەسبابی پەیدا کردنی بەختیاری دنیا وقیامەتە ،
قسە تەرازوی بەراورد کردنی پیاوەتی وناپیاوی‌یە ، وەکو مشهورە :
(الـکلام صفة المتکلم) ، یەعنی : قسە ئەخلاق وخوو رەوشتی قسەکەر
ئەگەیێنی ، واقعا انسان تاقسە نەکا چونیەتی وخوورەوشت وطبیعەتی
دەرناکەوی کەقسەی کردهەمو ئاشکرا ئەبن ، کەوابو ئەبی انسان
لەقسە کردنازور بەپاریزبی ، وە هەروەختی ویستی قسەبی بکا لەپیشاوورد
ببیتە وە ئەگەر سودی هەیە وە قسەییکی شرعی‌وبی زیانە . ئەو
جاربیکا بویە حەزرەت ﷺ فەرمویەتی : (رحم الله امرء قال فغنم
أو سکت فسلم) یەعنی : رەحمەتی خوا لەکەسی بوقسەبی بکا قازانجی
لی‌دەست کەوی یادەنگ نەکا ونە ضرری قسـە سەلامەت‌بی . تیکەـ
پشتووان چەند ئادابیان بو قسە کردن داناوە ، یەکەم تاپیویستی بەقسە
کردن نەبی نەی‌کا ، کەوابو لەخویەوە قسەی بی‌سود نەدەم‌یانەبی ،
وە ئەگەر شقیکیان لەیەکی تر پرسی ئەم زو جواب نەداتەوە ، مەگەر
ئەو کەسە جوابەکەی بی نەدریتەوە ، وە جوابی قسەکەیش پیویست‌بی ،
هەروەها قسە نەخاتە ناوبەینی قسەی خەلقەوە تا گفتوگو تیك نەچی .
دوهەم زیاتر لەئەندازەی پیویستی قسە نکا ؛ بوئەوەی نرخی نەشکی ،
ئەلماس بەوگران بهایی‌یە کەهەیە مادام زور بو قیمـەتی ئەشکی . بویە
عاقلان ووتویانە انسان هەمیشە عقلی بەسەر قسەیا زال بی چاترە
لەوەقسەی بەسەر عقلیا زال بی . سەهەم لەپیش قسەکردنا بیر بکاتەوە
لەقسەکەیا تاقسەییکی‌ریك وپیکی واکەبو ئەو وەخت وجیگایەدەست
بدا بدوزیتەوە ، وەکو ووتویانە : « هر سخن جایی وهر نکتە مقـامی
دارد » وەقسەکە لەدلی خویا لیك بداتەوە نەوەکو لەپاشا ضرری

لی‌ببینی وه‌کو ووتویانه قسه له‌پیش کردنا وا له به‌ندی خانه‌ی انسانا ، له‌پاش کردنی انسان له‌به‌ندی خانه‌ی ئه‌وایه . چوارەم : قسه ئه‌بیت له ئه‌ندازەی‌شانی‌خاوه‌نه‌که‌بابیت تا له وه‌ختی‌ئیش کردنا رو زەردنه‌بیت .
پینجه‌م : هه‌رقسه‌ئی ئه‌کا به‌لفظیکی سهل‌وساده وه به‌ئارام‌وله‌سه‌ر خو بیکا تا هاوورری که‌ی باش له‌قسه که‌بکا .

بیداری : خراپ ترین وگوناه ترین قسه سعـایت ، غه‌یبه‌ت ، نمیمه ، درو ، جوینه . سعایت ئه‌وه‌یه انسان ناوی که‌سی ببا به ره‌نگی ئه‌وکه‌سه پی‌ی ناخوش‌بی ، نمیمه ئه‌وه‌یه انسان قسه‌ی هه‌ندی که‌س به‌ری بولای هه‌ندیکی‌تر به‌نیازی ئه‌وه ناوبه‌ینیان تیک بدات ، درو ئه‌وه‌یه انسان ده‌نگ‌وباسی ناراست بگیریته‌وه ، جوین ئه‌وه‌یه انسان به‌قسه‌ی نامناسب و ناشیرین ئابروی‌خه‌لق ببا وه‌عه‌یب‌وکه‌م وکورری‌یان بداته پال ، زیان وخرابه‌ی ئه‌مانه بونوسین ناشین ، ئه‌م جه‌شنه قسانه بنچینه‌ی تیک چونی شیرازەی دوستی‌ویه‌کیه‌تی‌ومایه‌ی پاش که‌وتنی انسانن له‌هه‌مو قازانجیکی دینی ودنیایی .

مه‌ولانای جامی فه‌رمویه‌تی :

هر که‌شد مبتلا به پرگویی
به‌بلای عجب گرفتار است
هر بلایی که‌میرسد به‌کسان
بیشتر از ممر گفتار است

منیش نوسیومه :

به‌شل هه‌ر ئه‌میره دل مه‌خزەن
ده‌م وه‌کو قاپی‌یه زوبان حه‌ره‌مه

کەرەس ناڵەمینی دەرگا بو
زەحمەتی پادشا هەمو عبسە

حدیثی بیستەم

(کفی بالمرء اثماً ان یحدث بکل ما سمع)

یەعنی: بەسە بو گوناهی پیاو ئەمەهەر قسەییکی بیەت بیگیریتەوە .

بەم مەعنا ئەگەر انسان هیچ گوناهیکی نەبی لەمە زیاتر کەهەرچی بیست بیگیریتەوە ئەمەی بەسە چونکا ئەمە گوناهیکی گەورەیە .

مقصود ئەمەیە پیویستە انسان هەر قسەییکی بیست لەپیشا تەماشای بکا ، ئەگەر لەریگەییکی باوەرر پی کراوەوەنەبو گوی پی نەدا ، وە ئەگەر لەریگەییکی راستەوە پیی گەیشت ئەم جاربیر بکاتەوە ئەگەر لە گیرانەوەی داسودیکی دینی یادنیای بو بیگیریتەوە ئەناوازی لی بینی ، چونکە لە گیرانەوەی قسەی خرابە وە زور کەس توشی دەردو بلابوون ، پیویستە انسان ئەم ملاحظەیەی لەیادنەچی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

سودرابس همین گنه کەقدم
ازمقر امان نهد بیرون
هرچەآمد درون روزن گوش
از ممردهان دهد بیرون

منیش نوسیومە :

هەرچی بیستت لەسەر قیاس ونظر
هەل بژیرە لەوا ئەوی چاکە

خەیفە گیرانەوەی هەمو قسەیەك
شەررە یا خیرە پیسە یا پاکە

حدیثی بیست و یەکەم

(کثرة الضحك تمیت القلب)

بەعنی : پیکەنینی زور دل ئەمرینی .

چونکە پیکەنین و کەیف خوشی و گالتەی زور دل دور ئەخاتەوە لەیادی خوا ، وە مادام انسان لەسەر ئەم حالەتە مایەوە دلی وا رەش ئەبیتەوە لە فیربون وتی گەیشتن ئەکەوی ، وەبەطبیعت وەکو مردوی لی دی کەبو ئەوە ناشی هیچ وەرگری .

بزانن : پیکەنینی زورلەبی ئاگایی یەوە پەیدا ئەبی ، ئەنا ئەگەر انسان ئاگای لەنارەحەتی مردن وبەجی هیشتنی مال ومندال ودەس و پیوەند بی ، وە یا لە نارەحەتی حساب وکتاب وعذابی روژی قیامەت وورد ببیتەوە ، وە یاخود بیری ئەوە بکاتەوەکە دوژمنانی دین ومیللەت هەمیشە وان لەسەر مەیل وئارەزوی هیرش بردن بو سەر موصولمانان وە ئەیانەوی لەناویان بەرن وەبی یان کەن بە بەندەی خویان وە مللەت ومال وسەروەت یان لەدەست وەربگرن وەکو ئیستا لە پیش چاومانا ئاشکرایە ، قەت بەپیکەنینی زور وگالتە وگەپ عمری خوی صرف ناکا وە شەوو روژ خەریکی ریکخستنی ئەسبابی بەرهەلستی ودفع کردنی دوژمن ئەبی . تەماشا ئەکەین هەرکەس مشکلەیکی بیتە ری تا حلی نەکا تامی استراحەت ناچەژی وەخوشی لە خوی حرام ئەکا ، زور پیویستە موصولمانان لەم مثالە ئاشکرایەوە

ئاموزگاری وەرگرن وەلەم وەختە ئالەبارەداخویان بەرابواردن و شتی بێ کەلـکەوە نەخلافینن وەلەماستی وولاتەکان یانا چاونەنوقینن -

مەولانای جامی فەرمویەتی :

خرم آنکس کەبہر زندە دلی
زیرلب خنـــدەرا بمیراند
خندەکم کن کەخندۀ بسیار
صددل زندەرا بـمیراند

منیش نوسیومە :

خوزگە بەونفسـە طـالبی یادە
هەر بەیادی خوا دلی شادە
خەندە ناکا نەکا دلی بمری
بەتبسـم دولیـوی ئـازادە

حدیثی بیستودوەهەم

(العدة دین)

یەعنی : وەعدە قەرزە

بەم مەعنا کەسی وەعدەی دا بەکەسی کەفلان چاکەت لەگەل ئەکەم بەگوێرەی دوستایەتی اسلامی پیویستە لەسەری ئەو فرمانە جی بەجی بکا ، هەر وەکو قەرزار واجبە ئەو قەرزە کەلە سەریەتی بیداتەوە .

وەنا بە وەعدە لەدیانەتا زور بەمەهم ناسراوە خوای تەعالا لەقرآنا تعریفی حەزرەتی اسماعیل بەوە کردوە کەلەوەعدە دا راست گو بووە ، امامی غزالی رەحمەتی خوای لیبێ فەرمویەتی: حەزرەت ﷺ بوچاوەروانی

کابرایێک سەرۆژ لە جێگایێکدا مایەوە چونکە وەعدەی پێ دابو .

بزانن : انسان کە وەعدەیێکیدا پێویستە دڵی لەسەر ئەوەبێ تاکە دەسەلاتیابێ وەفا بەو وەعدەیە بکا ، ئەنا ئەگەر بەدەم وەعدەبدا و بەدڵ نیازی نەبێ بیباتە سەرئەوە بەمنافق ئەناسرێ ، وەکو حەزرەت ﷺ فەرمویەتی : (ثلاث من کن فیه فهو منافق وان صام وصلی وزعم انه مسلم ؛ إذا حدث کذب وإذا وعد أخلف وإذا ائتمن خان) .

یەعنی : سێ رەوشت هەن هەرکەس ئەو رەوشتانەی تیابێ ئەوە منافقە ، با رۆژو بگرێ ونوێژیش بکا وخۆیشی بەموسولمان بزانێ ، رەوشتەکان ئەمانەن : وەختێ قسەی کرد درۆ بکا ، وە وەختێ وەعدی دابە پێچەوانەی بجولێتەوە ، وەختێ بەئەمین دانرا لەسەرشتێ خەیانەتی تیا بکا ، بەلام وەختێ خلاف وەعدەبێ بەمنافق ئەناسرێ کەلەکاتی وەعدەکەدا لەدڵیانەبوبێ بیباتەسەر . انسان کەوەعدەی داولە دڵیابوکە وەفای پێ بکا پێویستە ئەونیازی دڵیە بێنێتەدی مادام عـذرێکی معقول رێی لێ نەگرێ ، چونکە انسانی خلاف وە بەدرۆزن دەر ئەچێ وە شرف و اعتباری لای خەڵق نامێنێ .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

مردرا هرچه بگزرد بەزبان
عیب باشد ورای آن کردن
وعده درذمه کرم قرض است
قرض باشد اداى آن کردن

منیش نوسیومە :

وەعـدە عنوانە بوشەرافەتی پیاو
وەعدە میزانە بوجەوانـ مەردی
لایقە بووەفا بە وەعـــدە ، برا
سەری خوت دابنیٚ ئەگەر مەردی

حدیثی بیستوسەهەم

(النظرة سهمة مسمومة من سهام ابلیس)

یەعنی : تەماشا کردنی ژنی نامەحرەم بەبیٚ ضرورەتیکی شەرعی تیریکی زەهراوییەلەتیرەکانی شەیتان .

تەواقعا ئەم حەدیثە شریفە مناسبەیکی جوانی دەربریوە ، چونکە هەر وەکو تیریکی زەهراوی بدری لەلەشی انسان بازامە کشی ئەوەندە نەبیٚ انسان بکوژی ، بەلام بەتأثیری زەهرەکە گوشتی لەشی انسان دائەرزیٚنیٚ ، هەر بەورەنگە گوناهی تەماشا کردنیش بالەودەرەجەدا نەبیٚ انسان بفەوتینیٚ بەلام ئەو تەماشا کردنە ئارەزولە دلی انسان دا ئەبزوینیتەوە وەئەوئارەزووە ئەبیٚ بەباعثی تەماشا کردنیکی تر وەهەر وەها تا انسان توشی فرمانی ناشیرین ئەکاوبە تەنینەوەی تەماشا کردنی یەکم انسان فەوتا . سەرەرای ئەمە انسان کەتەماشای هەر ئافرەتیکی کرد ئەگەر تەماشا کراوەکەجوان نەبوٚ دلی انسان بەو گوناهەدا ئەگیری ، وە ئەگەر جوان بوسەرەرای گوناهـەکە توشی مەراقو خەموخەفەت ئەبیٚ وە ووردە ووردە ئەومەراقە وەکو تیری زەهراوی چون ئەتەنیتەوە ئەویش هەروەهالەجگەری انسانا ئەتەنیتەوە وەانسان

توشی دەردی جگەر ئەکا ، وادەرکەوت کەتەماشا کردنی نامەحرەم لەحەقیقەت تیریکی زەهراوی‌یە .

مەولانای جامی فەرموەتی :

دیدن خال وزلف نا محرم
دانهٔ کیدودام تلبیس است
هر نظر ناوکیست زهر آلود
کزشصت کمان ابلیس است

منیش نوسیومە :

نظری خالو زولفی نامەحرەم
تیری شەیتان ونەفسی بەدکارە
نەك بەتەنها زەرەر لەدینی ئەدا
جگەریشی بەو نیشانە زامارە

حدیثی بیست وچوارەم

(خصلتان لا یجتمعان فی مؤمن ، البخل وسوء الخلق)

بەعنی : دوو شت هەنە تەواوی کو نابنەوە لەئنسانیکا ایمانی تەواوی بی ، یەکەم رژدی دوەم بەد خوی‌یە .

رژدی ئەوەیە انسان مال صرف نەکا لەجیگای خویا ، لەرژدی‌یە نەدانی ئەو حقوقانەکە خوادای ناون وەکو زەکات ، سستی کردنی دەولەمەند لەدانەوەی قەرز ، خوگرتن لەخەرج کردن بو گوزەرانی خیزان ، گوی نەدان بەخزمەتی میوان و بیگانە ، نا ئومید کردنی هەژاران و لی قەوماوان .

بزانن : رژدی چەندە دەرەجـەی هەیە ، هەندی کەس ئەوەندە رژدی پەکەیان زورە هەر وەکو خویان هیچیان لەدەست نابیتەوە ، ئەگەر کەسیکی تریش پەخششی بکا ئەمان پی‌یان ناخوش ئەبیت . هەرچەند رژدی بەصرف نەکردنی مال مەعنای لی‌دراوەتەوە ، بەلام بەحەقیقەت گەلی شتی تریشە ، وەکو مەنع کردنی علم لەمستحقان رژدی ییکی زورزیان دارو گەورەیە .

بەدخوبی کلەپیکە هەموسوکی وخراپەییک ئەگریتەوە هەر وەکو خوش خوبی کلەپیکە هەر چی رەوشتی چاکە ئەی گەیینی وەکو : راستی، پیاوەتی، چاوپوشی، ئەدەب، رەحم، روخوشی، حەیا، داوین پاکی ، خوراگرتن، سوپاس، نیازچاکی، دەرون پاکی ، عزەتی نەفس، ئاصیاری ، وەگەلی‌شتی‌تر ، وەهەرچی پیچەوانەی ئەمانەی بی بەدخوبی یە .

بیداری : لەپاش رەحمی خوامهم ترین ئەسبابی خوش خوبی هەلسانو دانیشتنە لەگەل ئەوکەسـانە کەخوورەوشت‌یان بەرزە ، نیشانەی ئەوانیش مانەوەیە لەسەر شوین کەوتنی رەفتاری پیغەمبەر ﷺ .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

بذل کن مال وخوی نیک وزر

راه ایمانـــ اگر همی پوبی

زانکه در هیچ مؤمنی بام

نشود جمع بخل و بد خوبی

منیش نوسیومە :

هەرکەسی حەز ئەکا لەرەحمی خوا

باســەخی بی و شریف و بی‌ئازار

چونکه گیراوه ری‌ی موسولمانی
له‌دلی پیساوی رژدوبه‌دره‌فتار

حدیثی بیسوپینجه‌م

(طوبی لمن شغله عیبه عن عیوب الناس)

ئه‌م حدیثه به‌شیکه له‌حدیثی که‌عباره‌ته که‌ی ئه‌مه‌یه : (طوبی لمن شغله عیبه من عیوب الناس وانفق الفضل من ماله وامسك الفضل من قوله ووسعته السنة) ، یه‌عنی : خوزگه به‌وکه‌سه ته‌ماشا کردنی عه‌یبی خوی ری‌ی لی بگری له‌ناو بردنی عه‌یبی خه‌لق ، وه‌هه‌رچی زیاد له گوزه‌رانی خوی وخیزانی‌هه‌بی صرفی بکا له‌ریگای خوادا ، وه قسه‌ی زیادوبی‌سودی خوی بگری وئه‌ی‌لی ، وه له‌ره‌وشت ورفتاراشوینی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بکه‌وی .

شتیکی ئاشکرایه که‌هه‌موکه‌س له‌سه‌ر حالی خوی ئاگادارتره له‌ئه‌حوالی غه‌یر ، وه‌خوای ته‌عالا نارازی‌یه‌به‌عیب وگوناه له‌سه‌ر که‌سیکه‌وه‌بی ، بنا له‌سه‌ر ئه‌مه حق وایه انسان خه‌ریکی ته‌ماشا کردنی عه‌یبی خوی‌بیی ، وه‌ده‌س نه‌بابو که‌سیکی تر چونکا به‌م صفته انسان دو سودی ده‌س ئه‌که‌وی ، یه‌کم ئه‌مه مادام انسان به‌گوی پی‌دانه‌وه له‌عه‌یبی خوی‌وورد بووه‌وه ، وه‌چه‌ندوچونی له‌گه‌ل خویا کرد ترسی خوا په‌یدا ئه‌کا وه له گوناه ده‌س به‌ردار ئه‌بی . دوهه‌م ئه‌مه‌که انسان خه‌ریکی چاك کردنی حالی خوی بوسه‌ری نایه‌رژی ته‌ماشای عه‌یبی باقی موسولمانان بکا ، به‌م وه‌سیله له‌خرابه‌ی غه‌یبه‌ت وبوختان وسوه‌ی ظن پاریزراو ئه‌بی .

بیداری : مقصود له‌م حدیثه شریفه ئه‌هل نانی موسولمانانه له‌سه‌ر

تەماشا کردنی عەیبی خویان و هەول دانیان بوپاك راگرتنی دەرون - یان لەخراپەو شورەبی ، ئیتر مقصود ئەمە نی یە انسان لەعەیبی خەلق بێ دەنگ بێ ، چونکە بەگوێرەی شرع پیویستە هەر کەس دەستی بروا لەدەسەلاتیابی هەر گوناە وخراپەییکی چاوبی کەوت لەهەر کەسیکەوە بونەی هیلی ، وە بەهەمو وەسیلەییك ، بونەهیشتنی تیبکوشی بەدەس یا بە زوبان یابەدل چونکە ئەمر بە چاکە ونهی لەخراپە فرضی کفایەیە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ای خوش انکس بەعیب بینی خویش
پیشوای هنروران گردد
عیب اوپیشی دیدەودل او
پردە عیب دیگران گردد

منیش نوسیومە :

بەر لەوەی باس عەیبی خەلق بکەی
خوت لەعەیب وخراپە دور خەرەوە
وانەکەی ، هەر نصیحەتی ئەبکەی
پیت بلین ئەم نصیحەتت بەرەوە

حدیثی بیست وشەشەم

(الحزم سوء الظن)

یەعنی : بیری ساغ ئەوەیە کەبەدگومان بی لەگەل ئەوانەی کە گومانی خراپەیان بی ئەبری .

یەعنی : پیویستە بو انسان ، بەتایبەتی ئەوکەسانە کە خاوەنی جیگەوریگەن،هەموکەس وەکو یەك تەماشانەکن وەبەبی لیکولینەوەو تحقیقات باوەریان بەهەموکەس نەبی وە لەسەر نهینی دلی خویان ئاگاداریان نەکەن .

ئەم حدیثە مبارکە زور نصیحتیکی بەرزو بەسودە موسولمانان لەم خصوصەوە زور قصوریان کردکە لەئەطرافی دنیاوە دل سافی وسادە - لەوحی یان هینایە پیشەوە تا هەمو بیگانەکان لەبیرو باوەریان گەیشتن وەلەهیز و بی هیزی یان ئاگاداربون ، وە رەخنەیان خستە کاروباری دین ودنیایان،وە بەجاری بەسەریانا زال بون ، زورکەسی گەرروك و دنیا گەرد بەناوی خواناسی وپیاو چاکی یەوە خویان پیشانی خەلق دا وەبەهەمورەنگی سود یان لی وەرگرتن ، دوایی حقیقت یان بەپیچەوانەی ادعاکە یان دەرکەوت ، چەند لە بیگانەکان سەر وگویلاکی خویان گوری وەبەناوی بازرگانی وزیارەت وسەیاحەتەوە گەرران بەدنیادا ، وەموسولمانان بەدل سافی لەسەرهەمونهینی یەکانی خویان ، ئاگاداریان کردن . ئەم کردوەوانە پیچەوانەی ئایینی اسلامن ، انسان ئەبی شعوری ببی ئاگادار بی لەقازانج وضرری خوی ونیشتمان و میللەتەکەی .

بیداری : خەیال تان نەرروا ئەم حەدیثە پیچەوانەی ئەو ئایەتو حەدیثانەبەکە مەنعی یان کردوە لەبەد گومانی ، چونکا ئەوانیش جیگەی خویان هەیەوەعلما لەم باسەدا تحقیقاتیان کردوە ، فەرمویانە بشرسە نوعە ، نوعیك چاکەی ئاشکرا وتجربە کراوە،نوعیك خرابەی دیاری یە ، نوعیك نە چاکەی نە خرابەی دیاری نی یە . خودی یەکەم

پیویسته انسان خەیالی لەگەل یان باش بی ، ئەگەر دەفعەیی بەر یکەوت خرابە ییکیان کرد یا پاساوی بدا یا بەمەووزەلەی داینی وە بە تەنها ئەو خرابە بەخەیالی خوی لەگەل یانا خراپ نەکا . نوعی دوهەم پیویستە هەمو کاتی انسان خوی بپاریزی لی یان ، ئەگەر جاری چاکە ییکیان کرد بەوجارە هەل نەخەلەتی وە فریب نەخوا . مەشهورە مار جار بەجار سرە ، پیشینان وو نویانە : مار گەراز فرری ئەدا بەلام طبیعت فرری نادا ، زیاد لەمەش ئەوکەسانەکە لە سەرمکری تەفرەدانی خەلقن مجبورن بەوەکە ظاهرا خوش خوبی بیننەوە پیشەوەتا بەئارەزوی شوی خویان ئەکەن . نوعی سەهەم یەعنی ئەوانە کەحالیان پەنهانە ئەوانیش بەشیکیان بەزیرەکی وعقل یابە واسطەی وورد بونەوەلە بعضی نیشانە حال یان دەر ئەکەوی وەکو سەرنج دانی حالی ئەوانەی کە لەگەل - یانا هەل ئەصن ودائە نیشن ، وە وەکو مبالات وبی مبالاتی بەأحکامی دین ، ئەمە دوبارە وەکو دو نوعە پیشوەکەی لی دیتەوە ، بەشیکیشیان انسان بوی ریك ناکەوی تحقیق حال یان بکا وە ظاهرا نیشانەی خراپەو چاکەیان دیارنی یە ، ئەوانە انسان بەبی دلیل ناتوانی بەچاك یابەخراپ یان بزانی بەلام پیویستە لەگەل ئەمە احترام یان بگری وە بەدل پاکی تەماشایان بکا ، احتیاطیشی بی تاوردە وردە حال یان دەر ئەکەوی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

حزم مرد آن بود کەدر همه وقت
در حق خلق بدگمان باشد
درهمه‌کار احتیـــاط کند
تا زهر کید در أمان باشد

منیش نوسیومه :

تیگەیشتن ئەوە نی‌یە بە دەوام
نیازی خوت لای هەموکەسی دەرخەی
تیگەیشــتن وەهــایە وورپابی
لەقسەتدا کە بویەکیکی ئەکەی

حدیثی بیست وحەوتەم

(لا یلدغ المؤمن من جحر واحد مرتین)

یەعنی : انسانی موسولمان لەکونیکەوە دو جار ناگەزری .

ئەم حدیثە مبارکە ئەدیبکی کومەلایەتی بەموسولمانان پیشان ئەدا ، وە مەعناکەی لەصورەتی نهی دایە ، ئەفەرموی انسانی مسلمان ئەبی هەمیشە وورپاوبە احتیاط بی لەکاروباری دین ودنیادا وەخوی گیل نەکا بو انسانی فیل باز تاهەرکاتی بوی ریکەوی تەفرەی بدا ، چونکا کەسی حالی وابو هەمیشە دەس وپیوەندی وان لەضرری دین ودنیادا .

مشهورە پیاوی رویشتە خذمەتی امام احمد - خوای لی رازی بی - عەرزی کرد لەدولاوە لەشکری اسلام غەزائەکەن ، سەر کردەی لەشکریکیان زور بەکفایەت وئاگادارە بەلام خوی پیاویکی زور چاک نی‌یە ، وەسەر کردەی لەشکرەکەی ترزورپیاویکی چاکە ، بەلام لەکاروباری شەررا زور وورپانی‌یە ، وە من ئارەزوی غەزام هەیە شوینی کامیان بکەوم ؟ امام احمد پی‌ی فەرموشوینی ئەوسەرکردەیانەبکەوە کەوورپاوتی کەیشتووە ، چونکە باخوی پیاویکی زورچاک نەبی بەلام بو میللەتی اسلام قازانجی هەیە ، وە لەشکرەکەی لەسەرکەوتنایە ، ئەم سەرکردەکەی ترباخوی

پیاویکی زور چاك بی کەبی کفایت وکار لی نەهاتو بو خوی وشوین کەوتوەانی وان لەتالو کەدا . ئەم حدیثە زور پەیوەندی بەحدیثی پیشووەوە هەیە ، لەحدیثی پیشو ئەمە دەر ئەکەوی انسان احتیاط بکا لەو کەسانە کەبد ئەخلاقن ، وە لەو کەسانە کەنایان ناسی نەوەك زیانیکی توش بی ، وە ئەم حدیثە ئەوە پیشان ئەدا ئەگەر انسان بەواسطەی دل صافی خویەوە جاری زیانیکی توش بو لە کەسیکەوە ئەو جارە لەبەر نەشارەزایی چاو پوشی لی ئەگری ، بەلام بو جاری دوهەم گلەیی لەسەر خویەتی وە لومەی خوی ئەکری چونکە ئەبو لەپاش جاری یەکەم عبرەتی بگرتایە .

بیداری : حەزرەت ﷺ ئەم حدیثە مبارەکەی بەیەکی لەبت پرستەکانی عرب فەرموکە ناوی ابو عزە بو ، پیاویکی شاعر بو ، ذمی موسولمانانی ئەکرد ، تا لە غەزای بدر بەدیل گیرا ، کەبر دیانە خذمەتی پیغەمبەر ﷺ زور پاررایەوە ؛ وە ووتی خیزانم زورە ئەم جارەلیم ببورە لەمەولا هەرگیز ذەمی موسولمانان ناکەم ، وە زیان یان لی نادەم ، حەزرەت ﷺ بەگویرەی رەحم وشفقت ئەوجارە بەرەللای کرد ، ابو عزە دیسان دەستی کردەوە بە ذەمی موسولمانان تالە غەزای احدا بەدیلی گیرایەوە ،ئەم جارەش دەستی کردەوە بەعذرهینانەوە وپاررانەوە بو بەرەللابون ، حەزرەت ﷺ ئەم جارە عذرەکەی قبول نەکرد وە ئەم قسەیەی فەرمو وە فەرموی نابی ئەم جارەش بەرە للابکری‌ی تا بلی‌ی دو جار بەفیل خوم لەدیلی موسولمانان رزگار کرد .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

دگر ازوی مدار چشم وفا
هرکە بروی در جفا گستاخ

زانگە هەرگز دوبارە مؤمن‌را
نگزد مار دریکی سوراخ

منیش نوسیومە :

باشـە کاری قضـا وەلی بەخووا
حـەیفە گیلی لەحـد ئەوەندە بەدەر
لەکونیکو بدا بە انسـانو
دوکەررەت ماری حیلە باری بشر

حدیثی بیست‌وهەشتەم

(السعید من وعظ بغیره)

یەعنی ! بەختیار کەسیکە لەبە کیکی ترەوە عبرەت وەربگری .

عبرەت گرتن بەغیر صفتیکی زور باشە ، پیویستە انسان لەدنیـاد عبرەت گربی ، هەرکەسیکی چاوی کەوت لەریگاییکەوە زیانی توش بو خوی لەوریگەیەلادا ، کەزانی کەسیک لەخلاف‌وبەدخویی‌یەوە توشی غضب وقهری خودا بووە لازمە ئەویش ئەو کردەوانە لەخوی دور بخانەوە ، ئەگەر لەچەرخیکا لەدەستی خیلیکی دل پیس وبی انصافا گیرودە بو تەلاش بکا بو رزگار بونی خوی لە دەس یازوە لەباقی زیان‌یا نەفرە نەخوا ، مەشهورە : کوسە بەندیکی بینی وپەندیکی گرت ، پیویستە لەسەر انسان روداوە کانی زەمانی وەکو تاریخ بنوسی وەلای خوی رای بگری ، تا خوی وفامیل‌وهاو نیشتمانە کانی‌لەچەشنی ئەورو داووانە بەدور بن ، ئەومیللەتانە کەئیستا گیرودەی حتەی زور دارن ئەگەر تأریخی‌روداوەکانی صەدسال لەمەو بەریان بە دەرس بخویندایە

وه بیریان لی بکردایه‌ته‌وه ئیستا حالیان وای لی نه ئه‌هات ، چونکه واقعاتی زه‌مانه‌زور ئاموزکاری که‌ریکی به‌کاره ؛ بویه عاقلان فه‌رمویانه : (من لم یؤدبه ابواه یؤدبه الدهر) ، یه‌عنی : که‌سی باوك ودایکی ئه‌ده‌بی نیعان نه‌ده‌ن زه‌مانه ئه‌ده‌بی پی نیشان ئه‌دا . بویه زور گه‌وره‌ی طائفه بوون پارراونه‌ته‌وه له‌خوا که طائفه نه‌زانه‌کیان گیروده‌ی ناره‌حه‌تی بکا تا بیدار بنه‌وه .

مهم‌ترین ئه‌سبابی عبره‌ت وه‌رگرتن سه‌شته ، یه‌کم گیروده‌بون به‌زه‌حمه‌ت ، دوهه‌م لی کولینه‌وه له‌تأریخی رابوردووان ، سه‌هه‌م سه‌یاحه‌ت وگه‌ران به‌دنیادا .

مه‌ولانای جامی فه‌رمویه‌تی :

نیك بخت آن کسی که‌ی نبرد
رشك برنیك بختی دگران
سختی روزگار نا دیده
پند نگیرد زسختی دگران

منیش نوسیومه :

عاقبه‌ت خیره هه‌ر که‌سی بگری
عبره‌ت‌وموعظه به‌چه‌رخی زه‌مان
به‌ندی دنیا بکا به‌به‌ندی دلی
حه‌بسی یاران بکا به‌مه‌شقی ئه‌مان

حدیثی بیست‌ونوهه‌م

(کفی بالموت واعظا)

یه‌عنی : به‌سه بو انسان ئاموزگاری که‌ریکی وه‌ك مردن .

واقعا مقصد لە ئاموژگاری کەرئەوەیە نصیحتی انسان بکا وئەدەبی دا بدا وە شارەزای بکا بوریگای خیرو روشنایی وە لەخرابە وگوم ـ راهی بیگیریتەوە . شتیکی ئاشکرایە هەرکەس بیر بکاتەوە لەمردن ، وە لەرەحمەتی بەجی هیشتنی ئەولادو خیزان وعلاقەی خوی وورد بیتەوە ، وە باوەرری بی مادام کردەوەوخوو رەوشتی خراپ بی ، لەپاش مردن گیرودە ئەبی بەعذاب وزەحمەت ئەوەندە پەند ئەگری کەصەد واعظی گەورە ئەوندە ئاموژگاری دانەدەن ؛ بویە قرآن بەو گەورەیی و بلاغەتە کەهـــەیە ، وە لەگەل ئەو هەمو پەندو ئاموژ گاری یەی کەتیایدایە حەزرەت ﷺ لەموعظە کردنا بە هاورری ی مردنی داناوە ، وەکو بەعضی لەحادیثی شریفە ئەمە ئەگەیینی کە فەرمویەتی : « من دو واعظم لەناو ئیوەدابەجی هیشتووە ، یەکیکیان گویاو قسەکەر ، ئەوی تریان خاموش وبی دەنگ ، قسەکەرەکەیان قرآنە ، بی دەنگە ـ کەشیان مردنە » ، بنا لەسەر ئەمە زور پیویستە انسان لەهەر روژیکا چەند جار بیری مردن بکاتەوە ، بەلـکو دلی روبکاتە کـردەوەی جوان وبەگوی کردنی شرع .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

چند گیری بەمجلس واعظ

بی منـبر بی گرفتن پند

وعظ تو بس بەمرگ همسایە

نەرە نوحە گر بەبانگ بلند

منیش نوسیومە :

گەر هەتە فکرومعرفت بەخودا

نانەی موعظەی سەری منبر
مردنی قوم و خویش و دوست و برا
واعظانیکە بەدەهشت و رەهبەر

حدیثی سی‌هەم

(لعن عبد الدینار لعن عبد الدرهم)

یەعنی : دور خراوەتەوە لەرەحمەتی خوا ئەو کەسەی کە بەندەی دینار و درهەمە .

ئەم حدیثە مبارکە دەربارەی ئەو کەسانە هاتووە کە لە چاودیری خلیفەی موسولمانان دان ، وە هەتا خلیفە پارەیان ئەداتێ لێی راضین وە بەگوی ئەکەن ، وە هەروەختی پارەیان نەداتێ لێی راست ئەبنەوە ، بەکورتی خذمەت کردنیان بو پەیدا کردنی پارە وپولە ، نەکو بو ئەوە کلەی حق بەرز بیتەوە ، هەر چەند ئەم حدیثە دەر بارەی ئەو نەوعە کەسانە روونراوە ، بەلام چەند صورەتی تریش دائەگریتەوە ، یەکەم ئەو کەسانە کە بەندەی مالی دنیان ، لەهەرلایێ وەلای هەر کەسی مالیان دەس کەوی شوینی ئەکەون بائاییینشیان لەناوبچی ، مثلا زور کەس هەن لەبەر کەم گوزەرانی دەس بەرداری کاسبی حلال ئەبن وە وظیفەی حرام قبول ئەکەن ، دوهەم ئەو کەسانە لەبەندەگی خوا دەس بەردار ئەبن وە گوی نادەن بەجی بەجی کردنی حقوقی شرعی ، نەوەکو مالەکەیان نەفەوتی ، وە نویژ وواجباتی دینی ئەفەوتینن . سەهەم ئەو کەسانە لەشوینیکا بەئەندازەییک ثروەت و پارەیان هەیە ، هەرچەندلەوجیگەدا توشی ذەلیلی دینی ودنیایی ئەبن وە هەتکی شەرافەتیان ئەکری ،

لەبەر ملاحظەی مالەکەیان قبولی ئەکەن ، وە ئەوخا کو بۆمە بەجی ناهیلن ، چوارەم ئەو کەسانەکە بو دەس خستنی مالی دنیا میللەت و نیشتمانی پیروزی خویان ئەفروشن بەبیگانە ، وە بەعقلی ناتەواوی خویان وا ئەزانن ئەو ثروەت و مالە تا دنیا دنیایە هەر ئەمینی وە خوشەویستی بیگانە - کان بویان بەردەوام ئەبی وەلەوە وورد نابنەوە کە هەر وەختی ئەو دوژمنانە لەوجیگەیەدا دامەزران هەر پارەیکیان صرف کردوە بەزیادەوە وەری ئەگرنەوە ، وە پیچەوانەی ئارەزوی ئەوان ئەیان کەن بە بەندەی خویان ، ئەمجار هەرچی تەلاش بکەن رزگار نابن وە لەوجیگەدا بەذەلیلی ئەمرن . پینجەم ئەو کەسانە تامالی دنیایان زورتر بی زیانر ئەکەونە مەراقەوە ، وە هەرگیز دەسیان ناررواتە مالی خویان وە صرفی ناکەن ، فقط وەکو مشك پارە ئەدزی وەلە سەری ئەنوی ، بەوچەشنە لەگەل مالەکەیان ئەمیننەوە تالە کوتوپررا ئەمرن ، هەندیکیان مالەکەیان گوم ئەبی وە کەس نایدوزیتەوە ، هەندیکیشیان ئەکەویتە دەستی چەند کەسیکی وەها هەرگیز نەخیری دین نەخیری دنیایان بو ئەم کابرایە نابی . کەدەرکەوت خزمەتکاری مالی دنیا وا خراپ و ناشیرینە ، پیویستە انسان خزمەتکاری خوا بی وە دینار و درهەمی بو دەست خستنی بەختیاری بو خوی و انسانیت بی ، وە بی بان کا بە ئەسبابی رزگاری خوی لەدنیا و قیامەتدا ، وە لەریگای میللەت و دین و نیشتمانی خویا صرفی بکا وە شرافەت و ئازادی خوی پی رابگری ، تالەدنیادا بەئازادی بژی ، وە لەقیامەتا سەر ئەفراز بی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

گرچه هست آفتاب رحمت حق

شامل ذره ذره عالم

باد ازان دور بنده دینار

باد ازان دور بنده درهم

منیش نوسیومە :

باشە دینـار و درهەمی نافع

بو دەوامی سعـادەتی بشری

لـکن ئەو ذاتە ئەی پەرستی بەدل

لەهـەمو رەحمەتی خودابە بەری

حدیثی سی‌ویەکەم

(الدنیا ملعونة ، ملعون مافیها الا ذکر الله وما والاه وعالماً أو متعلماً)

یەعنی : دنیا وهەرچە لەدنیاداهەیە دورن لەرەحمەتی خوا الا بیروبادی‌خوانەبی، وەهەرشتی بەشوینی ئەوابروا. وەکەسیکی‌عالم کەتازانج بگەیینی بەخەلق ، وە کەسی خەریکی فیربونی ئەو علمە بی ، لەگەلی ئایەت وحدیثا ذەمی دنیا وما فیها کراوە وە لەزوریشیانا تعریف و مدحیان کراوە . خولاصەی کلام لەم باسەدا ئەمـەیە هـەر دنیایی ئەسبـابی بەختیاری انسان بی ، بەم رەنگە لەریگەی شرعی‌یەوە پەیدا بکری ، وە لەریگەی کامەرانی‌داصرف بکری ، ئەوە ممدوح وجوانە ، وەهەر دنیایی‌وانەبی بەم‌رەنگەلەریگای خلاف شرعەوە پەیدا بکری ، وە یاخود لەریگەی شرعی‌یەوە صرف

ئەکری ئەوە مذموم وناشیرینە . ئیترەقصود لەم حدیثە ئەمە نی بە انسان خەریکی کاسبی نەبی ، چونکە عقل شتی وانا کو نجینی ، وە لەچەند ئایات وحدیثا امر بەئامادە کردنی ئەسبابی بەرهەلستی دوژمن کراوە ، وە ئاشکرایە بەرهەلستی دوژمن بەبی دەولەمەندی زەحمەتە ، وە لەبعضی حدیثا ریگامان نشان دراوە بو ئەوەلە پەیدا کردنی دنیادا حالمان وابی وابزانین هەرگیز نامرین ، تابە هەول ودل گەرمی خەریکی کاسبی ببین .

مەولانای جامی فەرمویەنی :

هدف لعنت خدای آمد
دنیا وهرچه هست در دنیا
غیر ذکر خدای صاحب ذکر
در دو عالم بەرحمت است اولی

منیش نوسیومە :

دورە دنیا لەرەحمەتی معبود
خوی وهەرچە لەوا هەیە موجود
غیری هەرچی سعادتی بشرە
وەکو کسبی حلال وذکر وسجود

حدیثی سی ودوهەم

(دم علی الطهارة یوسع علیك الرزق)

یەعنی : دەوام بکە لەسەر پاکونەمیزی رزق وروزیت گوشاد ئەبی . پاکی ئەوەیە انسان لەش وبەرگ وخواردەمەنی وجیگای دانیشتنی

نوستنی خوی بپاریزی لەچلک وپیسی ، انسان کە پاکوخاوین. بو خەلق خوشیان ئەوی وە کەخەلق خوشیان ویست هەمو جورە یارمەتی یکی ئەدەن ، وە لەهەموکاتیکا دەسی برایەتی بو دریژ ئەکەن ، کە وابو گوزەرانی خوش ئەبی وە بەخوشی را ئەبوری . انسانی پاکو خاوین دورە لەنەخوشی وەبەلەش ساغی عمری خوی ئەباتەسەر وە لەژیانیا وەختیکی زوری بو کاسبی کردن ئەبی کەمعلومە ئەمەش. سببیکی بەکارە بو خوش گوزەرانی ، زیاد لەمەش انسانی پاک هەمیشە لەشی ساغە وە عقلی ساغیش لەلەشی ساغەوەیە ، انسانیک کەعقلی ساغ وریک بو ، کەبیری کردەوە ریگای راست ئەدوزیتەوە ، وە بەمە زیانیکی خوشی پر لەکامەرانی بو خوی مسوگەر ئەکا . لەبەر ئەم هەمو دەلیلانەیە پیغەمبەر ﷺ فەرمویەتی : (النظافة من الایمان) یەعنی : پاکی بەشیکە لەموسولمانەتی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ای کز آلودگی توشب و روز
فاقەوفقر تو زیادە شود
بی طهارت مباش تابر تو
روزی تنگ تو گشادە شود

منیش نوسیومە :

زینـەتی دینی احمـدە پاکی
بدن و منزل و لباس و طعام
بەخبرە ، لەسەر حدیثی صحیح
باعثی دەولەتەو کلیلی مرام

حدیثی سی‌وسه‌هەم

(الصبحة تمنع الرزق)

یەعنی : خەوی سبەینان مەنعی رزق ئەکا .

سبەینی وەختێکی پیروز و بەنشاٶیە ، وەختی دەرکەوتنی لطف و رەحمەتی خوایە ، وەختی هاتنی ملائکەی رەحمەتە بو سەرزەوی ، کەوابو زور پیویستە انسان لەم وەختە جوانەدا بیداربی ، وە بەیادی خواوپاررانەوە خوی ئامادە بکا بو لطفی خوا ، ئەگەر انسان لەسەر ئەم حالە دەوامی کرد لەهەمو خصوصیکەوە دەرگای رەحمـەتی خوای لی ئەکریتەوە ، خوئاشکرایشە گوشادی رزق و زوریشی رەحمەتیکە لە رەحمەتانی خوا ، وەئەگەر بەبی ئاگایی و نوستن ئەووەختە مناسبەی لەناو برد لەوهەمو خیروبەرەکەتە بی‌بەش ئەبی ، وەدیسان لەجهتی دنیاشەوە کە تەماشا ئەکەین زورتر ئەسبابی رزق و روزی و تازەگی وەرگرتن لەکاسبی حلالەوە بو خەلقی شار یادیهات لەسبەینی دا دەست ئەکەوی ، کە انسان لەو وەختەدا نوست لەو تازەگیانە بی‌بەش ئەبی . هەروەها ئەوکەسانەکە درەنگ لەخەو هەلئەسن لەشیان تەواوساغ نی‌یە ، وەکەسی کەنەخوش و دەردەدار بو کاسبی بی‌ناکری ، وەگوزەران و رزقی هەر رو لەکزی ئەبی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ای کرده کسب روزی را
صبح خیزی دلیل فیروزی است
بهرخواب صباح چشم مبند
زانکه این خواب مانع روزی است

منیش نوسیومە :

لەسحردا نسیمی رەحمـەت دی
بو دڵو گیانی هـەرکە با خبرە
مـــەنوە بارزقورحمتت بوبی
لەوخوداوە کە خـالقی قـدرە

حدیثی سی‌وچوارەم

(الدّین شین الدین)

یەعنی : قەرز وەسیلەی زەدەبونی دیانەتە .

بزانن : قەرز ئەوەندە خرابەی لی ئەوەشیتەوە کە بەهەررەنگی بووە پیویستە انسان خوی لی لابدا ، یەکم ئەمە انسان قەرزی لەهەرکەسی کرد بەمەجبوری نوشی ریاکردن ئەبیت، وەزورجار لەبەردلی ئەوکەسە چاوپوشی لەحق ئەکا ، دوهەم لەبەرچاوی خـەلقا شرفی کم ئەبی ، وەقدرو اعتباری ئەرروا ، بەتایبەتی ئەگەر خاوەنی قەرزەکە بی‌مروت بی‌بەقسەی ناخوش لەدنیادا ئابرروی ئەبا ، بویە ووتویانە : قەرز لەبی مروت تالانی ماڵو حورمەتە ، سەهەم مادام کەسی عادەتی گرت بەقەرز کردنەوە بەئومیدی ئەوەکە پارەی دەس ئەکەوی جلەوی خوی لەدەس بەرئەبی ، وەخەروئەکری بە اسراف و پارەخەرج کردنەوە ، چوارەم کە انسان عادەتی بەقەرز کردنەوە گرت زورجارمەجبوری ئەکن بەوەکە (ئایز) سودبدا بەخاوەن پارەکە ، وە معلومە سود دانیش وەکو سود کردن گوناهیکی گەورەیە ، پینجەم چونکە قەرزار هەمیشە داوای پارەی لی ئەکەن هەرگیز بەئارەزوی خوی دەستی ناکەویتە کاسبی بەوە .

شەشەم قەرزاربەبێ ئیذنی خاوەن قەرز هەرسفرێ بکا حەرامە وەلەو سفرا هەرچی روخصەتە بۆ موسولمانان وەکو کورت کردنەوە و کۆکردنەوەی نوێژ (مثلا) بۆ ئەو کەسە دوروست نی یە . حەوتەم قەرز کردن زۆر دەردێکی کارییە بۆخۆشەویستی ، زۆر دوست و برابوون بە واسطەی قەرز کردنەوە دڵیان لەیەک ئیشاوە ، وەناو بەینیان تیک چووە ، بنالەسەرئەمە زۆر پێویستە تا ممکن ئەبێ انسان قەرز نەکا وەهەروەختێ قەرزی کرد لەئەندازەی خوی لانەدا، وەبیری دانەوەی بێ ، وەتا ئەتوانی زو بیداتەوە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

نکشد بهر مال دنیا رنج
هر که خواهد کمال بهرهٔ دین
چهرهٔ دین مکن بناخن دین
تا نکاهد جمال چهرهٔ دین

منیش نوسیومە :

قەرز بەگوێرەی حدیثی پیغەمبەر
واسطەی نقصی حورمەت و دینە
وەکو زەهرەجگەر ئەکا لەت لەت
هۆی پەیابوونی عاجزی و قینە

حدیثی سی و پێنجەم

(مِن حسن اسلام المرء ترکه ما لا یعنیه)

یەعنی : لەجوانی موسولمانەتی انسان ئەوەیە واز هێنانی لەشتی کە مقصدی نەبێ .

ئەگەر موسولمانەتی ئەم پێنج رکنە مشهورەی وەکو شهادت و نویژ و روژو و زکات و حج ئەوە مەعنای ئەم حدیثەوای لی دیتەوە انسان بابەتەنها ئەوەکە ئەم فرمانانە بەجی بینی بەموسولمان بژمیرری ، بەلام وەختی موسولمانەتی یەکەی جوانزو خاوینە زیاد لەکردنی ئەوانەیش وازلەشتی بی سود بینی ، وەخوی خەریک نەکا بەفرمانی غیرە مطلبەوە ، وەئەگەر موسولمانەتی عبارەت بی لەبەجی هاوردنی هەموو ئادابی شرعی وەکو کردنی واجب و سنتەکان ، وەدورکەوتنەوە لەحرام و مکروە ئەمجار مەعنای حدیثەکەوایەبا انسانی موسولمان هەمو واجب و سنتی جی بەجی بکاوە وازلەهەمو حرام و مکروهی بینی ، وەختی موسولمانەتی یەکەی جوانزو دیاری یەکە پاریزگاری بی لەشتی حلالی بی سود ، چونکا فرمانی حلالیش مادام کە فازانجیکی شرعی تیانەبولە خەریک بونیا وەختی انسان بەخوررایی ئەفەوتی ، وەطبیعەتی ئەگورری .

ئەم حدیثە اصلیکی راست و دورستە بوپاک کردنەوەی دەرون لە ئەخلاقی سوک و خراپە ، وەهەمو موسولمانان بانگ ئەکابو ئەوەکە ژیانی خویان تەنهابو بەختیاری دنیا بەکاسبی حلال و ریکخستنی هەرچە بەکەلک بی بو کامەرانی ژیان ، وەبو بەختیاری قیامەت بە بەگوی کردنی فەرمودەکانی خوا صرف بکەن ، وەخویان لادەن لە بەجی هینانی ئارەزوی نەفسانی و حەزی جانەوەرانە وەکو نوستن و خواردن و خواردنەوەی لە ئەندازە بەدەر ، وەخەریک نەبن بەشتی بی سودەوە وەکو زیادە رەوی لەدامەو شەترەنج و گورانی و فرمانی بی سودی ترا وەکو قسەی زورو گەررانی ناوەخت بەبازاررو کولانو جادەو دەشت و

دەرا ، ئەم فرمانانە قەزا گوناهیشیان لی بەیدانەبی خوبە خوررابی وەختی ئادەمیزاد ئەکوژن . مەشهورە پیاوی چاوی کەوت بەلقمانی حکیم لەمجلسیکا دانیشتبو ئاموژگاری دانیشتووانی مجلسەکەی ئەکرد وەئەوانیش زور بەحورمەت تەماشایان ئەکرد ، پیاوەکە پی ووت ئەی تو خذمتکاری فلان هوزنەبوی؟ فەرموی بەلی، ووتی ئەی بەواسطەی چی یەوە ئەم پایەت دەست کەوت ؟ فەرموی بەواسطەی سەشتەوە ، یەکەم قضا و قدری خوا ، دوهەم راستی لەقسەکردنا ، سەهەم وازهینان لەشتی بی تازانج .

مەولانای جامی فەرموێەتی :

تاشود درجهان علم و عمل

شاهد دین توجمال افزای

زانچەدرخور نباشدت بازای

زانچەلایق نباشدت بازای

منیش نوسیومە :

عمری انسان ژمارەیە بەنفس

ئەوە دەس مایە بو تجارەتی کەس

حەیفە ضایع بی بەپوچ و عبس

بوکەسی کەس بی ئەم ئیشارەیە بەس

حدیثی سی وشەشەم

(زر غبا ، تزدد حبا)

یەعنی هەربەیئی نەبەیئی بروبوردیدەنی دوست و برات ، تا خوشەویستیت زیادبیی .

له واقعا کەسی بی‌بەوی خوشەویستی لەگەل برادەریکیا زیادبی ، حق‌وایەکەم کەم‌دیدەنی بکات، چونکە ئەگەر کەم دیدەنی کرد هەمو وەختی لەوماوەدا کەلە یەک ئەبرین ئاگری اشتیاق و خوشەویستی هەل ئەگرسی‌وە بەدل گەری ئەچی‌دیدەنی ئەکا ، وەبەخوشی ئەگەررێتەوە بەلام ئەگەر زور دیدەنی بکا خوشەویستی‌یە کەیان کەم ئەبیتەوە لەبەرچەند دلیل ، یەکەم مادام هەروەختی حەزی کرد چاوی بەوبرایە کەوت ، ئەودوستە لەبەرچاوی بی‌ئەهمیت ئەبی ، وەبەطبیعەت وەکو هاورری‌بیکی عادەتی لی‌دی مەشهورە : بویە روژ لەهاوینا قدری نی‌یە چونکە هەمیشە دیارە ، وەبویە لەزستانا خوشەویستە چونکە کەم‌کەم دەرئەکەوی. دوهەم لەهات‌و چوو هەلسان و دانیشتنی زورەوە واتەبی چاوی بەکردەوەو رەفتاری نا مناسب ئەکەوی وەئەمە ئەبی بەمایەی ناکوکی‌و دل لەیەک ئیشانیان . سەهەم : لەتیکەلی هەمیشەبی‌یەوە انسان توشی بی‌ئەدەبی ئەبی ، وەبی‌ئەدەبی مهترین ئەسبابی لەناوچونی خوشەویستی‌یە . چوارەم هەمور وەختی ئەوبرایە وەختی ئەوەی‌نی‌یە برروی بولای، واتەی خەریکی فرمانیکی تایبەتی‌خویەتی، یا حەزی لە تەنهایی و حەسانەوەیە ، حەزناکا بەچاوپیکەوتنی کەس ، وەئەگەر کەسی برروابولای پی‌ی‌ناخوشە ، ئاشکرایە دیدەنی واتەبی عجبەتی زیاتر قارانجیکی لی‌وەرناگیری ، بویە ووتویانە : « عهدو یەمان بەحەیات ، دیدەنی دوست بەسەعات » .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

دیدن دوست دوست راکه که
چهرهٔ دوستی بیاراید

زاتفاق دوام صحبتشان
شوق کاهل مـلال افزاید

منیش نوسیومه :

هەرکەسی حەز ئەکا لەدوست وبرا
کەم کەی دیدەنی بکا لیـان
نەک وەررس یان بکا بەدیدەنی زور
بو ئەوەی زیاد بکا محبتیان

حدیثی سی وحەوتەم

(من اعطى لله ومنع لله وأحب لله وأبغض لله فقد استكمل ايمانه)

یەعنی : هەرکەس لەبەر خواشت بدا بەخەلق ، وەلەبەر خوا لییان بگریتەوە ، وەلەبەرخواخەلقی خوش بووی ، وە لەبەر خوارقی لییان بی ، ئەوە موسولمانیکی تەواوە .

مثلا ئەگەر کەسی رەفتاری چاك ورەوشتی جوان بو لەبەر ئەوە کەبە گویرەی شرع ئەجولیتەوە ، انسان یارمەتی بدا ، وەهەر کاتی کەروی کردە رەفتاری خراپ ورەوشتی ناشیرین لەبەر ئەوەکەنە گوناهایە هیچی نەدانی ، یا خود برادەریکی بی تا بەدیانەت ورەوشت بەرز بی خوشی بووی ، وەهەر کەروی کردە بی دینی رقی لی بی وەوازی لی بینی ، ئەوە نیشانەی تەواوی ایمانە .

ئەم حدیثە هەمو موسولمانان بانگ لە کابو (اخلاص) . اخلاص ئەوەیە انسان هەر فرمانی بکا بەنیاز وخیالیکی باش ودلیکی خاوینەوە ، تەنها لەبەر رەزای خوا بیکا ، نەك لەبەر پیشان دانی بەخەلق ، یابو ئەوە کەخەلق بیبیسە نەوە ، یابو ئەوەکەناوبانگ دەرکا وە لەهەمو لایەکەوە

خەلق دەست بکەن بەمدح وتەعریف کردنی، انسان ئەگەر هوش وفامی بێ ئەزانی ملاحظەی غیری خوا لەعبادەت کردنا بێ عقلی یە ، چونکە بشر هەموو وەکو یەك ضعیف ومحتاجن ، وە لەخوا زیاتر لەدەسەلاتی کسانی یەلەریکا ییکی غەیبی یەوە تازانجی یازیانی بگەیێنی بەیەکیکی تر ، وەهەر عبادەتیك بوریا بکری خوا ئەی داتەوەبەناو چـاوی خاوەنەکەیا .

بەگویرەی حدیث هەرکەس نیازی دلی چون بێ خوا بەگویرەی ئەو نیازەی لەگەل یائەجولیتەوە ، حضرت ﷺ فەرمویەتی : (ما أسر عبد سريرة إلا ألبسه الله ردائها ، ان خيراً فخير ، وان شراً فشر) ، خولاصەی مەعناکەی ئەمەیە هەرکەس هەرشتی لەدلی خویا دابنێ ، خوای تەعالا بەگویرەی ئەوشتە لەگەلیا ئەجولیتەوە ، ئەگەر نیازی چاکی بوبێ خوا چاکەی بو ئەکا ، وە ئەگەر نیازی خرایەی بوبێ خوا خرایەی لەگەل ئەکا، بنا لەسەر ئەمە پیویستە انسانی موسولمان هەول بدا هەر فرمانی ئەکا تەنها لەبەر خوا بێ تاخواش لێی قبول بکا ، بعضی لەتیکەیشتووان وتویانە : چوارشت هەن بەچوارشت دەست ناکەون : رەحمی خوا بەعبادەتی ریادەست ناکەوی ، خوشەویست بون لای خەلق بەبەدخویی دەست ناکەوی ، وەفای دوست وبرا بەبێ وەفایی دەست ناکەوی ، علم ومعرفت بەتەمەلی وحەسانەوە دەست ناوکەی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

انکه در حب وبغض ومنع وعطا
نبودش دل بەغیر حق مائل
نقد ایمان خویشرا یابد
بر محك قبول حق کامل

منیش نوسیومه :

هەرکەسی حب وبغض ومنع وعطای
خالصە بو خودای عـزوجل
مژدەبی دینی کامـلە بەخـودا
رەحمی خوای بی ئەگا لەکاتی اجل

حدیثی سی‌وهەشتەم

(الجنة تحت أقدام الامهات ، من شئن أدخلنا ومن شئن أخرجنا)

حەزرەت ئەم حدیثەی دەربارەی صحـابی‌یەک فەرمو کە ئەی ویست بچی بو غەزا ، بەلام دایکی نەی ئەهیشت .

مەعنای ئەم حدیثە وایە : بەهەشت بو موسولمانان لەژیر پی‌ی دایکیانایە ، ئارەزویان لەهەرکەس بو ئیـذنی ئەدەن بیخەنە لەشکرەوە بوغەزا ، ئارەزوشیان لەهەرکەس نەبو دەری ئەکەن وە نایەلن بچی بوغەزا . ئەم حدیثە هەل‌نانیکی زوری تیایە بو موسولمانان لەسەر بەگوی کردنی دایکیان ، ئەم حدیثە بە ئاشکرا ئەلی : غەزا بەوهەمو ئەهمیەتەوە کە هەیە تانەبی بەفرضی عین- یەعنی تا دوژمن هیرش نەهینیتە سەر وولاتی‌اسلام - بەبی ئیذنی دایك حەرامە ، ئەمە شتیکی سەیرنی‌یە ، لەواقعا دایك وباوەك حقیان لەسەر مندال زورە ، وە لەپاش ارادەی خوا بەتأثیری‌باوەك ودایك ، وەبە زەحمەت کیشانی ئەوان پەیدا ئەبی‌و بی ئەگا ، بەتایبەتی دایك کەزەحمەتیکی زور ئەچـەژی ، نومانگ بەپیوەتی سکی هـەلی ئەگری کەپەیدا ئەبی مەینەتیکی زوری توش ئەبی ، گەلی جـاریش گیانی خوی دائەنی ، ئەنجا بەدریژایی سالانی

شیرخواردنی تابی گرتنی ، ئەبی بەدیاریەوە شەونەخونی بکیشی ، وەکە گریا رای ژەنی وشیری بدانیوژیری بکانەوە ، ئەگەر خویشی شیری نەبو مال بەمال بیگیری، ئەبی لەش وبەرگی بشوری وچاودیری بکا ، سەرەرای ئەم هەمو ئیش و ئازارانەش ئەوەندە بەرەحمە ئەگەر منداله کەی توشی ناصافی ییکت بو ، حەسانەوە لەخوی حەرام ئەکا بوخاتری چاودیری ئەو ، لەبەر ئەمەیە جزادانەوەی بەخیری دایک و چاکە لەگەل کردنی زور لەباوک پیویست ترە ، وەکو حسنی بصری فەرمویەتی : (حق الوالد اعظم ، وبر الوالدة اکرم) . یەعنی : حقی باوک گەورە ترە ، بەلام چاکە کردن لەگەل دایکا پیویست ترە .

مەولانای جامی فرمویەتی :

سرزمادر مکش کەتاج شرف
گردی از پای مادران باشد
خاک شوزیر پای آن کە بهشت
در قدمهــای مادران باشد

منیش نوسیومە :

والدەی خوت لەسەر سەرت دانی
دای مەنی قەت لەمال ومنزل ودەشت
گەر بەخدمەت برروویتە ژیر قدمی
هەرلەویوە ئەرر ویتە باغی بەهەشت

حدیثی سی ونوهەم

(لیس الشدید بالصرعة ، انما الشدید الذی یملک نفسه عند الغضب)

یەعنی : ئازا ئەمو کەسەنییە کە خەلق زوربدا بە زەویدا ، ئازا

ئەو کەسەیە کەخوی بگری لەکاتی ررق هەستانا .

بەم چەشنە کەلەکاتی ررق هەستانا بتوانی منعی ررقە کەی بکا ، وە ئەگەر هەر زوری پی هینا خوی بگری لەقسەی ناشیرین و کردەوەی ناررەوا . لیکدراوەتەوە ئەمەکە ررق هەستان زورخوییکی ناشیرینە ، حتی بعضی لەنیکەیشتووان ووتویانە هەرشەرری کەتوشی انسان ئەبی یا لە حەزو ئارەزوی نفسەوەبە یا لە ررق هەستانەوەیە ، مثلا کوشتن ، بریندار کردن ، جوین دان ، ناشوکری کردن ، طلاق خواردن ، سویندخواردن ئیشاندنی دلی دوست وبرادەر ، وازهینان لەکەس وکار ، وەامثالی ئەمانە ، هەمولەخوی ررق هەستانەوە پەیدائەبن ، وە زور کەس بوون لەوەختی ررق هەستان داگیانیان دەرچووە ، بنا لەسەر ئەمەزور پیویستە انسان ئاگای لەخوی بی ، وە هەرچون بووە منعی رق هەستان لەخوی بکا ، وئەگەر بەناچاری ررقی هەستا خوی لەقسەو کردەوەی ناشیرین بپاریزی وەبو ئەمەچەند وەسیلە هەیە ، یەکی لەوانە بیر کردنەوەیە لەگەورەیی خوای تعالا کەدەستی ئەرروا لەجزای ئەم ررق هەستان وناشیرین ووتنە دا انسان لەناوبەری ، یەکیکی تریان بیر کردنەوەیە لەاجروثوابی ئەهلی حلم وحەوسەلە ، وە ووردبونەوەیە لەمە ئەگەر خوی رابگری لەوەختی ررق هەستانا خوا جەزای ئەداتەوە ، یەکیکی تر لەوانە دەست نویژ گرتنە ، یەکیکی تر لەوانە ئەوەیە ئەوجیگەیە بەجی بهیلی ، وە برروا بو جیگەییکی تر .

بیداری : ررق هەستان وەختی ناشیرینە کەبەناحەق بی ، چونکە ررق هەستان لەسەر حەق زور شتیکی جوان وبەجییە ، حەزرەت ﷺ بەوهەمو حلم وحەوسەلەوەکە بووە زور جار لەسەر اموری

دیانت بە توندی عاجز بووە ، امام احمد خوای لی‌رازی بی فەرمویەتی :
(نهایة الکمال الغضب فی موضعه ، والحلم فی موضعه) ، یەعنی : ئاخر دەرجەی تەواوی بو انسان ئەوەیە لەجیگاییکدا ررقی هەستی کەمو ناسبی ررق هەستان بی ، وە لەوەختیکا حلمی بی کەمناسبی حلم بی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

پهلوان نیست آنکه در کشتی
پهلوانی دگر بیندازد
پهلوان آن بودکه گاه غضب
نفس امارەرا زبون سازد

منیش نوسیومە :

پالەوانی ئەوە نی‌یە کە بە زور
خەلق زەلیل کەیت ولات‌ومال‌ویران
پالەوانی وەهایە خوت بگری
لەخرابە لەکاتی ررق هەستان

حدیثی چل‌هەمین

(المسلم من سلم المسلمون من یده ولسانه)

یەعنی : موسولمانی تەواو ئەکسەیە کەموسولمانان لەدەست‌وزوبانی سەلامەت بن .

بەم‌مەعنایە موسولمانی‌تەواو کەسیکە نە بەقسە نە بەکردەوەموسولمانان توشی زیان نەکا ، نەدەس دریژی بکا بومال وگیان‌وناموسیان ،

وەنە لەپاش ملە یەخراپە ناویان بەری وەقسەی خراپیان پی بلی ، وەجوینیان پی بدا ، وەبوختانیان بو بکا ، وەناوو ناتورەی ناشیرین یان بو هەلیەستی .

بزانن ، پیویستە لەسەر هەمو انسانی چاودیری حقوقی خواو هەمو خەلق بکا ، وەبزانی کەبەتەنها چاودیری حقوقی لایەکیان نەجاتی نابی ، بەلام لەبەر دوشت لەم حدیثەدا تەنها باسی حقوقی خەلق کراوە ، یەکەم چونکە بو ژیانی دنیا چاودیری کردنی حقوقی خەلق مطلب ترە ، چونکە ئەگەر انسان لەم دنیادا چاودیری حقوقی خەلق نەکا ناژی ، وەدنیا پر ئەبی لەشەرر و ئاژاوە و کوشتن وبررین ، کەئەمەش ناشی ببی ، بەپیچەوانەی ئەمەوە ئەگەر چاودیری حقوقی خوانەکا گوناهەکەی تەنها بو خویەتی ، وەهەر خوی توشی زیان ئەبی ، وەمسئلەکە ئەکەویتە بەینی خوی و خوای خویەوە ، خوایش أرحم الراحمینە دورنیەکە لیی ببوری ، دوهەم لەبەر ئەمە مادام انسان حالی لەگەل خەلقا باش بوزور نزیکە حالی لەگەل خوای خویشیا باش بی ، وەبەگویرەی فەرمودەکانی بجولیتەوە ، وەهەرچی پیویستی بەندەگی یە جی بەجیی بکا .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

مسلم آنکس بود بەقول رسول
گرچە عامی بود وگر عالم
کەبەهر جا بود مسلمانی
باشد از قول و فعل او سالم

منیش نوسیومە :

بەصریحی حدیثی پیغەمبەر
ئەو موسولمانە دینی ساغە ، کەوا
لەزوبان وله دەستی سالم بی
هەرکەسی باوەرری هەیە بەخوا

اللهم اجعلنا من المسلمين الذين يسلم المسلمون من ايديهم والسنتهم ، سبحان ربك رب العزة عما يصفون ، وسلام على المرسلين ، والحمد لله رب العالمين .